

Autoreferat do przewodu habilitacyjnego

1. **Imię i nazwisko** Michael Green

2. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytuł rozprawy doktorskiej.**

a) **magister historii ogólnej**, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet w Hajfie w Izraelu, 2007 rok;

b) **doktor filozofii** w zakresie teologii i religioznawstwa, kierunek: kulturowa historia chrześcijaństwa, Uniwersytet w Groningen w Holandii, 2013 rok; tytuł rozprawy doktorskiej: *The Huguenot Jean Rou (1638–1711): Scholar, Educator, Civil Servant* („Hugenot Jean Rou (1638–1711): uczony, pedagog, urzędnik państwowy”); **promotor**: prof. Mirjam de Baar (Uniwersytet w Groningen); **recenzenci**: prof. Yme Kuiper (Uniwersytet w Groningen), prof. Rainard Esser (Uniwersytet w Groningen), prof. Christiane Berkvens-Stevelinck (Uniwersytet w Nijmegen, Królestwo Niderlandów)

3. **Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych**

a) 2012–2013 – stypendium doskonałości badawczej finansowane przez Foundation for Interreligious and Intercultural Research and Dialogue (stażysta post-doc), Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Genewski, Szwajcaria

b) 2014–2015 – stypendium doskonałości badawczej (stażysta post-doc) realizowane w Leibniz Insitut für Europäische Geschichte (IEG), Moguncja, Niemcy

c) 2015–2016 – stypendium doskonałości badawczej (stażysta post-doc) finansowane przez Leibniz Gemeinschaft i Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), realizowane w Leibniz-Insitut für Europäische Geschichte (IEG), Moguncja, Niemcy

d) 2015 – wizytujący wykładowca, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Jana Gutenberga w Moguncji, Niemcy

e) 2015 – wizytujący wykładowca, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet w Mannheimie, Niemcy

f) 2016 – wizytujący wykładowca, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Narodowy „Akademia Kijowsko-Mohylańska”, Kijów, Ukraina

g) 2017 – wizytujący wykładowca, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Uniwersytet Łódzki

h) 2017–2021 – wizytujący wykładowca, Instytut Judaistyki, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

i) 2018–2021 – stypendium doskonałości badawczej (stażysta post-doc) i lider zespołu badawczego, Centre for Privacy Studies (PRIVACY), Uniwersytet w Kopenhadze, Dania

j) 2021–2025 – profesor Uniwersytetu Łódzkiego, stypendium dla doświadczonych badaczy w ramach programu Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza, Uniwersytet Łódzki

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak

i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

a) **Cykl tematyczny publikacji naukowych zatytułowany: *Życie prywatne i prywatność w XVII–XVIII wieku w Europie Zachodniej (Francja, Anglia, Republika Zjednoczonych Prowincji)*** (Eng. *Private Life and Privacy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries in Western Europe (France, England, United Provinces)*) – cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych, zgodnie z art. 219 ust. 1. pkt 2b ustawy. Do cyklu zaliczają się następujące publikacje:

1. M. Green, “‘For My Personal Use’: Notions of Privacy in Egodocuments from Early Modern Amsterdam”, w: *Perspective on Privacy in Early Modern Low Countries*, I. Huysman, M. Green (eds.), *Perspective on Privacy in Early Modern Low Countries*, Turnhout: Brepols, 2023, [w druku]¹.

2. M. Green, *An Interreligious Dialogue: Portrayal of Jews in Dutch French-Language Periodicals (1680–1715)*, Lodz: Lodz University Press, Krakow: Jagiellonian University Press, 2022, ss. 125. ISBN 978-83-8220-909-9, ISBN WUJ 978-83-233-5155-9.

3. M. Green, “Privacy in Jewish Egodocuments of Amsterdam (1600–1830)”, w: *Early Modern Privacy: Sources and Approaches*, M. Green, L.C. Nørgaard, M. Birkedal Bruun (eds.), Leiden, Boston: Brill (2022): 213-242. DOI: 10.1163/9789004153073_011.

4. M. Green (wyd.), *Le Grand Tour 1701–1703. Lettres de Henry Bentinck, vicomte de Woodstock, et de son précepteur Paul Rapin-Thoyras, à Hans Willem Bentinck,*

---

¹ Zob. zaświadczenie wydawcy [w załączniku].

comte de Portland, seria: *Vie des Huguenots*, vol. 89, Paris: Honoré Champion, 2021, ss. 376. ISBN 9782745355393.

5. M. Green, “Spaces of Privacy in Dutch Early Modern Egodocuments”, w: *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis/Low Countries Journal of Social and Economic History*, vol. 18: 3, special issue Privacy and the Private in Early Modern Dutch Contexts, N. da Silva Perez (red.) (2021): 17–40. DOI: 10.52024/tseg.11041.

6. M. Green, L.C. Nørgaard, M. Birkedal Bruun, “En privé & en public. The Childhood Letters of the Dutch Stadtholders”, w: *Journal of Early Modern History*, 24, 3 (2020): 253–279. DOI: <https://doi.org/10.1163/15700658-12342671>.

7. M. Green, “The Orange-Nassau family at the educational crossroads of the Stadtholder’s position (1628–1711)”, w: *Dutch Crossing: Journal of Low Countries Studies*, vol. 43, 2 (2019): 99–126. DOI: 10.1080/03096564.2016.1186925.

8. M. Green, “Wpływ hugenotów na edukację holenderskiej szlachty”, w: *Przegląd Nauk Historycznych*, M. Karkocha (tłum.), vol. 17, 2 (2018): 253–268 (rozszerzone tłumaczenie na język polski – z uwzględnieniem aspektu prywatności – mojego artykułu z 2015 roku, opublikowanego w języku rosyjskim). DOI: 10.18778/1644-857X.17.02.10.

9. M. Green, “Early Employment Networks of Paul Rapin-Thoyras: Huguenot Soldier and Tutor (1685–1692)”, w: *Diasporas: Circulations, Migrations, Histoire*, vol. 31 (2018): 101–114. DOI: 10.4000/diasporas.1423.

10. M. Green, “Bridging the English Channel: Huguenots in the Educational Milieu of the English Upper Class”, w: *Paedagogica Historica*, vol. 54, 4 (2018): 389–409. DOI: 10.1080/00309230.2017.1409773.

11. M. Green, I. Muñoz-Gallarte, “At the Crossroads of a Philological Argument: New Letters of Jean Rou to Pieter Burman”, w: *Appunti Romani di Filologia: Studi e comunicazioni di filologia, linguistica e letteratura greca e latina*, vol. 18 (2016): 105–124.

12. M. Green, “Reporting the Grand Tour: The correspondence of Henry Bentinck, Viscount Woodstock, and Paul Rapin-Thoyras with the Earl of Portland, 1701–1703”, w: *Paedagogica Historica*, vol. 50, 4 (2014): 465–478. DOI: 10.1080/00309230.2014.899375.

13. M. Green, “A Huguenot Education for the Early Modern Nobility”, w: *The Huguenot Society Journal*, vol. 30, 1 (2013): 73–92.

Cykl tematyczny wskazanych publikacji zawiera monografię, edycję źródłową z obszernym wstępem, dziewięć artykułów naukowych oraz dwa rozdziały w monografiach zbiorowych. Zostały one napisane i opublikowane w latach 2013–2022. Monografia autorska

została wydana przez University of Lodz Press (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego) i Jagiellonian University Press (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego), a edycja źródłowa przez Honoré Champion w Paryżu, które jest jednym z najstarszych i najbardziej znaczących wydawnictw akademickich we Francji. Artykuły naukowe zostały zamieszczone w recenzowanych czasopismach: zarówno zagranicznych, wiodących w podejmowanych przeze mnie zagadnieniach, jak „Journal of Early Modern History” i „Dutch Crossing” (oba na liście czasopism Ministra Edukacji i Nauki ze 140 punktami), „Paedagogica Historica” (oprócz polskiej listy ministerialnej periodyk znajduje się na tzw. liście filadelfijskiej), jak i w polskim „Przeglądzie Nauk Historycznych” (znajdującym się na liście czasopism Ministra Nauki i Edukacji z 70 punktami). Jeden rozdział w monografii zbiorowej znalazł się we współredagowanym przeze mnie tomie, który został opublikowany przez Brill (zaklasyfikowany do II poziomu wydawnictw z 200 punktami), a kolejny jest w druku w tomie, który ukaże się w wydawnictwie Brepols (również znajdującym się na II poziomie wydawnictw listy ministerialnej).

Podjęcie przeze mnie tematyki życia prywatnego i prywatności w okresie wczesnonowożytnym wynikało z zainteresowania biografistyką, które pojawiło się już w trakcie studiów magisterskich. Swoje umiejętności rozwijałem podczas studiów doktoranckich w ramach grupy badawczej „Religion and Biography” na Uniwersytecie w Groningen. Uzyskanie stopnia naukowego doktora, jak i zdobyte doświadczenie zdecydowały o zdobyciu pierwszej pracy (jako post-doc) na Uniwersytecie Genewskim. Badania kontynuowałam w różnych europejskich jednostkach naukowych dzięki uzyskiwanym stypendiom: w Leibniz-Institute for European History w Moguncji, Centre for Privacy Studies na Uniwersytecie Kopenhaskim i obecnie na Uniwersytecie Łódzkim. Podejmowane w tych jednostkach zagadnienia naukowe skupiały się na funkcjonowaniu społeczeństwa w dawnych czasach, zwłaszcza na różnych aspektach życia prywatnego i prywatności we wczesnej epoce nowożytnej.

W okresie wczesnonowożytnym, w następstwie rozwoju idei humanistycznych, jednostce przypisywano coraz większe znaczenie. Wówczas człowiek w nowy sposób interesował się swoją pozycją w społeczeństwie i świecie. Na pierwszy plan wysuwały się aspiracje zawodowe. Zmieniał się jednocześnie sposób organizacji domowej przestrzeni, która podlegała coraz wyraźniej wyznaczanym podziałom². Badacze często uznają, że to w tym okresie zaczęło kształtować się pojęcie „prywatność”, tak jak rozumiemy ją obecnie.

---

² Ch. van den Heuvel, *‘De Huysbou’: A Reconstruction of an Unfinished Treatise on Architecture, Town Planning and Civil Engineering by Simon Stevin*, Amsterdam, 2005.

Philippe Ariès był jednym z pierwszych, który przeanalizował to pojęcie, częściowo opierając ją na badaniach Norberta Eliasa. Również Lena Cowen Orlin podjęła zagadnienie „prywatności”, która to idea według badaczki miała się narodzić w Anglii³. Kontynuując analizy „prywatności” przeprowadzone przez badaczy europejskich, w swoich badaniach rozszerzam ich zakres geograficzny. Prowadzone przeze mnie badania dotyczą bowiem kilku państw Europy Zachodniej, w szczególności Republiki Zjednoczonych Prowincji, Anglii i Francji, z odniesieniami do Niemiec i krajów nordyckich. Skupiam się na aspektach historii kulturowo-społecznej z silnym elementem religijnym. Oznacza to, że moje badania nad życiem prywatnym i prywatnością prowadzone są z kilku punktów widzenia, co znalazło swoje odzwierciedlenie we wspomnianych publikacjach. **Perspektywa I:** 1. sprawy edukacyjne, 2. zagadnienie kariery, 3. kwestie religijne. **Perspektywa II:** egodokumenty jako źródła historyczne. Połączenie tych dwóch perspektyw pozwala na zgłębienie problematyki wyboru ścieżki edukacyjnej, rozwoju kariery czy wreszcie – używając współczesnego języka – istnienia ówczesnych stref komfortu i każdorazowe określenie ich. Dzięki temu rozszerzone zostają prowadzone od lat badania nad codziennością i kolejnymi etapami życia człowieka epoki nowożytnej, które także pozwalają na nakreślenie tego, w jaki sposób postrzegał on i konstruował własną przestrzeń, próbując jednocześnie zyskać odrobinę prywatności.

Perspektywy pierwszej (problematyki edukacyjnej, zawodowej i religijnej w kontekście życia prywatnego) dotyczą cztery z podanych artykułów. Przeprowadziłem w nich analizy dwójakiego rodzaju. Pierwsza podjęta przeze mnie tematyka dotyczyła tego, w jaki sposób człowiek kierował swoim życiem, aby osiągnąć jak najlepsze wyniki w życiu zawodowym w społeczeństwie wczesnonowożytnym, w którym nie można było (lub zdarzało się to niezwykle rzadko) awansować poza poziom wyznaczony przez status. Drugim zagadnieniem były ideały, jakie kształtowały ówczesnych ludzi. Innymi słowy, jak można było zdobyć pozycję w sytuacji, która nie była korzystna, przede wszystkim przez prześladowania religijne.

Zagadnienie to podjąłem na najwcześniejszym etapie moich badań. Skupiłem się wówczas na losach mniejszości hugenockiej. Po odwołaniu edyktu nantejskiego w październiku 1685 roku przez króla Francji Ludwika XIV hugenoci musieli albo dokonać konwersji na katolicyzm, albo potajemnie uciekać z Francji. W rezultacie tysiące z nich zbiegło do Anglii, Republiki Zjednoczonych Prowincji i państw niemieckich, gdzie

---

³ Ph. Ariès, G. Duby (red.), *Histoire de la vie privée*, Paris, 1985–1987; L. Cowen Orlin, *Locating Privacy in Tudor London*, Oxford, 2007. J. Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, T. Burger (tł.), Cambridge, Mass., 1991 [1962].

próbowali na nowo ułożyć sobie życie. Stanęli przed wieloma wyzwaniami. Pierwszym i najważniejszym z nich było zapewnienie bytu sobie i swoim rodzinom.

Badania nad hugenockimi uchodźcami mają już swoją tradycję. O ile jednak wiele miejsca poświęcono pomocy udzielanej przez władze lokalne w różnych krajach schronienia hugenotów, o tyle tylko nieliczne prace traktowały o tym, w jaki sposób uchodźca robił karierę i jak jego wkład w życie lokalnych społeczności wykraczał poza zapewnienie dodatkowych rąk do prac rzemieślniczych, takich jak tkanie czy malowanie. Niemniej jeden ważny aspekt pracy zarobkowej z jednej strony i wkładu w lokalną społeczność ich nowej ojczyzny z drugiej był prawie całkowicie pomijany: kwestia hugenotów jako wychowawców. Poruszywszy ten temat w swojej rozprawie doktorskiej, postanowiłem zgłębić go w kolejnych badaniach. Skutkowało one kilkoma publikacjami. Trzy z podanych artykułów: *A Huguenot Education for the Early Modern Nobility* (nr 13), *Wpływ hugenotów na edukację holenderskiej szlachty* (nr 8) oraz *Early Employment Networks of Paul Rapin-Thoyras: Huguenot Soldier and Tutor (1685–1692)* (nr 9), dotyczą głównie problematyki edukacji i kariery.

Pierwszy z tekstów: *A Huguenot Education for the Early Modern Nobility* (nr 13), jest opracowaniem analizującym popularność hugenockich guwernerów wśród zagranicznych pracodawców zainteresowanych zatrudnieniem francuskojęzycznego wychowawcy. We wstępie artykułu przedstawiłem istotne zmiany, jakie dokonały się w edukacji szlachty w okresie wczesnonowożytnym w ramach procesu cywilizacyjnego nakreślonego przez Norberta Eliasa, oraz krytykę jego teorii⁴. Rosnące znaczenie języka francuskiego i francuskiej kultury w konsekwencji wzrostu roli dworu francuskiego pod koniec XVI wieku sprawiło, że hugenoci byli dla europejskich elit atrakcyjni. Chciały one kształcić swoje dzieci, rozwijając w nich znajomość francuskiego języka i kultury. Chętnie więc zatrudniano wychowawców, którzy posiadali taką wiedzę i dysponowali takimi umiejętnościami. Jednak nie były to jedyne kryteria, które decydowały o zatrudnieniu danego korepetytora. Ważną rolę odgrywała tu także religia: dziecko protestanckie bowiem nie mogło być kształcone przez katolickiego guwenera (choć takie, nieliczne, przypadki się zdarzały, zwłaszcza gdy protestanci posyłali swe dzieci do szkół katolickich z powodu braku innej placówki lub z uwagi na wyższy poziom nauczania w szkołach katolickich właśnie). Dlatego też ten trzeci czynnik, jakim była religia, zadecydował o możliwości zatrudniania hugenotów jako

---

⁴ N. Elias, *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*, E. Jephcott, trans., revised edition, E. Dunning, J. Goudbloom and S. Mennel, ed., Oxford, 2000; J. Duindam, *Myths of Power: Norbert Elias and the Early Modern European Court*, Amsterdam, 1995.

wychowawców w rodzinach protestanckich oraz o ich popularności. Hugenoci okazali się najlepszym ucieleśnieniem wszystkich trzech czynników: religii, języka i kultury. Była to unikatowa kombinacja, niepojawiająca się u innych francuskojęzycznych guwernerów – zarówno Szwajcarom, jak i Walonom brakowało komponentu kulturowego. W artykule zostały również przedstawione konkretne przypadki hugenockich guwernerów zatrudnionych w rodzinach panujących i europejskich elit w ogóle. Było to możliwe dzięki angielsko- i francuskojęzycznym materiałom rękopiśmiennym (zdeponowanym w British Library w Londynie, University of Canterbury i Nottingham University Library) oraz dokumentom w językach niderlandzkim i francuskim z Royal House Archives w Hadze.

Jednym z pierwszych, który miał hugenockiego nauczyciela, był Edward VI (1537–1553), przyszły król Anglii. Jego tutorem był Jean Belmain, który uczył go francuskiego i czuwał nad jego wprawkami o tematyce religijnej w tym języku. W artykule zostało również zaprezentowanych kilku hugenockich preceptorów działających w Republice Zjednoczonych Prowincji. Wśród nich znaleźli się: teolog André Rivet, artysta Abraham Raguineau, uczony Samuel Chappuzeau i dowódca wojskowy Jean de Morel, wychowawca kilku książąt Oranii i hrabiów Nassau-Dietz⁵. Szczególnie interesujący jest przypadek de Morela, który został oskarżony przez wuja swojego ucznia o nadmierną francuszczyznę, ale broniony był przez jego matkę, która widziała w tym raczej zaletę aniżeli zagrożenie. W artykule omówiłem również działalność kilku hugenockich guwernerów rodzin Spencer i Bentinck, wśród nich Jeana Rou, a przede wszystkim Pierre’a Flournyousa. Ten ostatni został upoważniony przez samego króla Anglii Jerzego I do pełnienia funkcji guwenera Roberta Spencera (1701–1729). Uczył także dzieci w szlacheckich rodzinach: lorda Musckerry’ego i Justina Maccarty’ego.

Analizy te pozwoliły na wysunięcie wniosku, że hugenoccy guwernerzy byli popularni wśród europejskich elit, zarówno wśród książąt, jak i wśród szlachty w Anglii i w Republice Zjednoczonych Prowincji. Jak się okazało, to poziom wykształcenia tutora miał bezpośrednie przełożenie na jego zatrudnienie: im wyższym wykształceniem się legitymował, tym mógł liczyć na zatrudnienie przez znaczniejszą, bardziej wpływową rodzinę. Tendencja do zatrudniania hugenockich guwernerów utrzymywała się w XVIII wieku. Trwała aż do rewolucji francuskiej.

Podczas gdy omówiony wyżej artykuł skupiał się na analizie kilku studiów przypadków, drugi tekst, zatytułowany *Wpływ hugenotów na edukację holenderskiej*

---

⁵ To skłoniło mnie do rozszerzenia badań nad hugenockimi guwernerami w Holandii, których wyniki zostały zaprezentowane w kilku innych artykułach (zob. dalszą część autoreferatu).

szlachty (nr 8), jest syntezą moich badań nad hugenotami jako tutorami w Republice Zjednoczonych Prowincji⁶. Pierwotnie został on opublikowany w języku rosyjskim⁷, po czym został rozszerzony o zagadnienia dotyczące prywatności w relacji nauczyciel–uczeń i przetłumaczony na język polski (przez dr Małgorzatę Karkoche) i na język angielski (przeze mnie).

W artykule tym prezentuję sposób, w jaki hugenoci, wykorzystując swoje sieci społeczne, chcieli zbliżyć się do holenderskich elit. Kluczem okazała się przede wszystkim wyznawana przez nich wiara kalwińska, która była również bliska elitom holenderskim, używającym na co dzień języka francuskiego. Jak wykazałem, kluczowym czynnikiem umożliwiającym funkcjonowanie w nowym kraju okazały się rozwinięte sieci kontaktów hugenockich pastorów i członków rodzin wżenionych w holenderską elitę oraz osobiste relacje członków nieformalnej republiki uczonych.

W pierwszej części artykułu skupiłem się na analizie francuskich uchodźców jako grupy w Republice Zjednoczonych Prowincji. Okazało się, że w zdecydowanej większości byli to chłopci. Mniejszość stanowiły osoby wykonujące profesje świadczące o szerokiej wiedzy: lekarze, prawnicy, uczeni. To ta niewielka mniejszość wśród uchodźców była wystarczająco wykształcona, aby zostać guwernerami. Dla hugenotów korepetycje były ważnym środkiem utrzymania, przynajmniej na pierwszym etapie ich życia w nowym kraju. Jednak mimo znaczenia hugenockich wychowawców dla społeczeństwa europejskiego, ze względu na ich obecność w wielu krajach protestanckich, zagadnienie to było niemalże przemilczane w literaturze przedmiotu⁸. Dzięki przeanalizowanym edycjom źródłowym (w językach angielskim, francuskim, niderlandzkim i łacińskim), a także materiałom rękopiśmiennym (z Royal House Archives w Hadze w językach francuskim i niderlandzkim oraz z British Library w języku angielskim) udało się zrekonstruować portret zbiorowy francuskich wychowawców do Republiki Zjednoczonych Prowincji.

W drugiej części artykułu skupiłem się na konkretnych pomysłach edukacyjnych hugenotów. Przede wszystkim przeanalizowałem *Projet pour l'éducation d'un jeune seigneur* autorstwa Jeana Rou (1638–1711), napisany około 1694 roku, przeznaczony dla Johana

---

⁶ Ukazał się również w języku angielskim: M. Green, "Huguenot Impact on the Education of the Dutch Nobility", w: *Review of Social History*, vol. 17, 2 (2018): 255–270.

⁷ M. Green, "Гугеноты и их вклад в воспитание нидерландского дворянства", w: *Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего нового времени*, vol. 12 (2015): 269–292.

⁸ Do czasu opublikowania artykułu opublikowano na ten temat tylko dwie monografie zbiorowe. Zob. G. Sheridan, V. Prest (eds.), *Les Huguenots éducateurs dans l'espace européen à l'époque moderne*, Paris, 2011; V. Rjéoutski, A. Tchoudinov (eds.), *Le précepteur francophone en Europe, XVIIe–XIXe siècles*, Paris, 2013. W ważnym podsumowaniu roli hugenotów w historii nowożytnej w ogóle o tym zjawisku nie wspomina. Zob. R.A. Mentzer, B. Van Ruymbeke (eds.), *A Companion to the Huguenots*, Leiden, 2016.

Willema Friso z Nassau-Dietz, przyszłego księcia Oranii. W swoim projekcie na temat edukacji Rou uznaje religię za najważniejszy przedmiot nauczania, podstawę, która służy nabywaniu wiedzy ze wszystkich innych zagadnień. Rou propaguje idee wychowawcze będące echem postulatów Erazma z Rotterdamu, w tym łagodne traktowanie ucznia, ale także postuluje przyjazne z nim relacje. Ta uwaga pozwoliła na rozwinięcie w polsko- i angielskojęzycznej wersji mojego artykułu zagadnienia prywatności epoki wczesnonowożytnej w relacji guwerner–wychowanek. W tym miejscu właśnie, po raz pierwszy w moich badaniach, stwierdzam, że Rou dąży do stworzenia strefy prywatności, w której byłby w stanie zbudować relację ze swoim uczniem opartą na zaufaniu, bo ono było niezwykle istotne dla prawidłowego przebiegu procesu edukacyjnego.

Najważniejszym wnioskiem tego artykułu jest to, że hugenoci działali jako kulturowi pośrednicy między kulturą własną a kulturą ich nowej ojczyzny. Wnosili do sfery edukacyjnej Holendrów i Anglików wiedzę dla nich niedostępną, ale jednocześnie do własnych domów przynosili pojęcia poznane w domach ich nowych pracodawców.

W kolejnym artykule kontynuuję wątek hugenockich guwernerów, tym razem jednak jest to studium przypadku. W tekście zatytułowanym *Early Employment Networks of Paul Rapin-Thoyras: Huguenot Soldier and Tutor (1685–1692)* (nr 9) analizuję karierę wpierw nauczyciela, a później uczonego Paula Rapin-Thoyrasa, który został głównym wychowawcą syna najpotężniejszego sojusznika holenderskiego stadtholdera oraz króla Anglii Wilhelma III Orańskiego – Hansa Willema Bentincka. W artykule tym zbadałem okoliczności, które doprowadziły do nominacji Rapina na głównego opiekuna syna Bentincka, Henry’ego Woodstocka. Rapin okazał się wyjątkowo interesującym przypadkiem ze względu na niekonwencjonalny sposób rozwoju jego kariery. Pochodził z prawniczej rodziny prowincjonalnej szlachty. Został wysłany na studia do hugenockiej Akademii w Puylaurens, jak wielu jego współwyznawców. Po ukończeniu studiów prawniczych, choć prawdopodobnie nigdy nie zdając egzaminów na adwokata we Francji, opuścił ją kilka miesięcy po odwołaniu edyktu nantejskiego na początku 1686 roku. Przybył najpierw do Anglii, gdzie nie mógł znaleźć zatrudnienia, a następnie do Republiki Zjednoczonych Prowincji. Tam wstąpił do armii Wilhelma III, która maszerowała na Anglię w czasie tzw. chwalebnej rewolucji. Dowódca przedstawił go samemu królowi, gdyż zaimponowały mu jego erudycja i wykształcenie.

Głównym pytaniem badawczym artykułu jest to, w jaki sposób Rapin został korepetytorem Henry’ego Bentincka, wicehrabiego Woodstock, syna najbliższego współpracownika króla Anglii Wilhelma III. Chcąc na nie odpowiedzieć, wykorzystałem

teorię racjonalnego wyboru, opracowaną przez Linę Eriksson. Pozwoliło mi to przeanalizować różne możliwości, jakie Rapin miał w każdym istotnym momencie swojego życia zawodowego, stając się aktywnym uczonym i dokonując własnych wyborów, a nie będąc niesionym przez zewnętrzne okoliczności⁹. Z pomocą tej teorii, a także teorii Paula McLeana dotyczącej funkcjonalności wczesnonowożytnej sieci, zrekonstruowałem świat, który otaczał Rapina i w którym on funkcjonował¹⁰. W tym artykule chciałem wykazać przydatność tych zagadnień teoretycznych do analizy historycznej sieci hugenotów.

Artykuł został podzielony na kilka części. Pierwsza z nich koncentruje się na omówieniu źródeł dotyczących życia Rapina. Tych dotyczących wczesnych etapów jego życia, które są przedmiotem analiz w tym tekście, zachowało się zaledwie kilka. W związku z tym wykorzystałem dwa opublikowane opracowania biograficzne, w których przedstawiono przebieg wydarzeń, oparte na zaginionych już dziś źródłach archiwalnych, opatrując go własną analizą i kontekstualizacją. Kolejne części mojej analizy zostały już oparte na francuskojęzycznej korespondencji między głównymi bohaterami artykułu, przechowywanej na Uniwersytecie w Nottingham i w British Library.

W drugiej części artykułu przeprowadziłem analizę sieci rodzinnej Rapinów we Francji. Oparłem się na strukturze patron–pośrednik–klient społeczeństwa francuskiego, a w szczególności na metodologii zaproponowanej przez Sharon Kettering¹¹. Z jej pomocą odtworzyłem relacje patronackie rodziny Rapin, zwłaszcza powiązania rodzinne z Pauliem Pellissonem, doradcą króla Francji Ludwika XIV. To właśnie te koneksje z francuskim monarchą były oceniane jako szczególnie wartościowe, gdy omawiano kandydaturę Paula Rapin-Thoyrasa na stanowisko nauczyciela syna Bentincka. Ponadto ustaliłem sieci, w których Rapin działał: hugenotów, jednoczącą współwyznawców we Francji i na emigracji, oraz szlachty, jako warstwę społeczną. Obie te sieci, wraz z koneksjami rodzinnymi, pomogły mu uzyskać wspomniane zatrudnienie.

W kolejnej części przeanalizowałem, jak z pomocą swoich sieci Rapin uciekł z Francji i przed jakimi wyborami stanął, aby to zrobić. To znów dzięki powiązaniom z Pellissonem udało mu się opuścić ojczyznę, ale też przez niego musiał z kolei opuścić swoje pierwsze schronienie, czyli Anglię, ponieważ po rezygnacji z przejścia na katolicyzm nie był już wspierany przez tamtejszych przyjaciół rodziny. Pellisson wciąż zaś działał jako pośrednik Ludwika XIV, próbując skłonić Rapina do nawrócenia się i powrotu do Francji.

---

⁹ L. Eriksson, *Rational Choice Theory: Potential and Limits*, New York, 2011.

¹⁰ P.D. McLean, *The Art of the Network: Strategic Interaction and Patronage in Renaissance Florence*, Durham, London, 2007.

¹¹ S. Kettering, *Patrons, Brokers, and Clients in the Seventeenth-Century France*, New York, Oxford, 1986.

Niepowodzenie Rapina w nawiązaniu własnych kontaktów w Anglii sprawiło, że z braku jakichkolwiek perspektyw opuścił ten kraj.

Następna część artykułu dotyczy armii jako sieci, w której Rapin, mając opinię erudyty, uzyskał dostęp do kręgu otaczającego króla Wilhelma III. Tam właśnie wykorzystał swoje szerokie wykształcenie, zdobyte w Akademii w Puylaurens. Brakowało mu jednak mecenasa, który pomógłby mu w uzyskaniu dobrego i stałego stanowiska. Dzięki hugenockim koneksjom z Henrim de Massue, markizem de Ruvigny, bliskim współpracownikiem Wilhelma III, został przedstawiony królowi, który prawdopodobnie wiedząc o jego koneksjach na francuskim dworze, polecił Rapina na stanowisko głównego guwernera syna swojego najbliższego przyjaciela Hansa Willema Bentincka, earla Portland.

W konkluzji artykułu wskazuję na znaczenie wyboru najsilniejszej sieci, w ramach której powinno się działać, aby osiągnąć swój cel. Sieć powiązań Rapina uczyniła go znaczącą postacią dla króla angielskiego, dzięki czemu mógł otrzymać posadę nauczyciela u Bentincka, co z kolei zapewniło mu – po raz pierwszy w życiu – stały i pewny dochód. Do postaci Rapina jeszcze powrócę, gdyż jest on tematem także dwóch innych moich opracowań.

Czwartym artykułem dotyczącym mniejszości hugenockiej i jej życia prywatnego, mieszczącym się w pierwszym zakresie badawczym, jest *At the Crossroads of a Philological Argument: New Letters of Jean Rou to Pieter Burman (nr 11)*. Jego współautorem jest Israel Muñoz-Gallarte z Uniwersytetu w Kordobie. Mój wkład polegał na przeprowadzeniu badań archiwalnych, transkrypcji i analizie źródła oraz napisaniu niemalże całego tekstu, z wyjątkiem tłumaczenia, którym zajął się współautor. W artykule przedstawiono fascynujący przypadek dwóch nieznanymi dotychczas listów bohatera mojej pracy doktorskiej, francuskiego hugenota Jeana Rou i holenderskiego teologa Pietera Burmanusa (Pietera Burmana). Listy te pokazują, w jaki sposób poszczególni członkowie republiki uczonych wchodzili ze sobą w interakcje i jak budowano swój status, poszerzając zakres kontaktów społecznych.

Po omówieniu biografii obu bohaterów tego studium, w tym ich karier naukowych, skupiłem się na porównaniu dwóch szkół krytyki tekstów dokonywanej przez ówczesnych uczonych: szkoły holenderskiej, która optowała za oddaniem za wszelką cenę jak najwierniej tekstu, nawet jeśli odbywało się to kosztem jego logiki; i szkoły francuskiej, która za cel stawiała zrozumienie znaczenia tekstu. Rou reprezentował szkołę francuską, a Burman – holenderską. Podejście szkoły holenderskiej było krytykowane za brak chęci uczonych do dostosowania pism do współczesnego czytelnika. Wśród przeciwników tej szkoły można

wymienić Jeana Leclerca, którego Rou znał przynajmniej na papierze – dzięki prowadzonej z nim korespondencji.

Rou uznawał, że zrozumienie tekstu jest kluczem do nauki – wyjaśnienie swego stanowiska wyłożył w listach do Burmana. Podstawą korespondencji Rou była jego praca *Dissertation sur les Deux Catons*, dotycząca pomyłki dokonanej przez Wergiliusza w *Eneidzie* dwóch Katonów: Starszego i Młodszeo. Pozwoliła ona Rou przeprowadzić analizę różnych możliwości zaistnienia pomyłki: czy był to błąd skryby, czy wynik słabszej znajomości gramatyki łacińskiej, a może zastosowania anachronizmów itp. Artykuł został opatrzony edycją źródłową dwóch listów Rou do Burmana (przechowywanych w Leiden University Library): pierwszego po łacinie (z tłumaczeniem na język angielski), a drugiego po francusku. Treść tego ostatniego, wysłanego trzy miesiące przed łacińskim, jest krótsza, brakuje w nim szczegółów dotyczących syna Rou, który brał udział w tej naukowej wymianie myśli. Łaciński list był bardziej szczegółowy, starannie przygotowany, mający na celu przekonanie holenderskiego uczonego do argumentów Rou, ale prawdopodobnie zamysł ten się nie powiódł. Nie odnaleziono jakiegokolwiek wzmianki na temat odpowiedzi Burmana na wywody Rou.

Z artykułu wynika, że Rou był rozpoznawalnym przedstawicielem republiki uczonych, biorącym udział w toczących się debatach naukowych, dążąc do zwiększenia swej renomy w tym środowisku, nawet jeśli nie miał możliwości być „pełnoetatowym” uczonym jak Burman. Angażowanie się w prowadzone w korespondencji debaty z tak uznanym uczonym jak Burman miało pomóc Rou w zwiększeniu jego naukowej pozycji – zarówno w republice uczonych, jak i wśród elit w Zjednoczonych Prowincjach, bo ona była kluczem do zabezpieczenia sobie dochodów.

W omówionych wyżej artykułach skupiłem się na karierze zawodowej poszczególnych postaci i ich sposobach zarobkowania. Temat prywatnej edukacji również w nich występował, stanowił wręcz oś przewodnią w dwóch pierwszych tekstach. Tematykę tę rozwinąłem w kolejnych trzech swoich artykułach. Analizowałem w nich, w jaki sposób jednostka była wychowywana, kogo można określić mianem tutora, jak ustalano hierarchię wśród prywatnych nauczycieli i jak kształtowały się osobiste więzi między tutorami, uczniami i rodzinami. Z moich badań nad źródłami archiwalnymi w Holandii i Anglii wynika, że według elit na czele hierarchii wśród nauczycieli stał zazwyczaj profesor uniwersytecki, który był wyznaczony albo głównym tutorem, albo preceptorem podległym dowódcy wojskowemu, który wówczas pełnił funkcję głównego tutora. Dla reszty szlachty najwyżej w hierarchii stał absolwent uniwersytetu, najlepiej z dużym autorytetem w republice

uczonych, mającym cechy wcześniej wskazane, które sprawiły, że hugenoci zajmowali eksponowane miejsce w ówczesnym środowisku edukacyjnym.

Pierwszy artykuł z tej tematyki, zatytułowany *Bridging the English Channel: Huguenots in the Educational Milieu of the English Upper Class* (nr 10), ukazuje zdomowienie się hugenotów w Anglii poprzez tworzenie różnych akademii dla szlachty, udzielanie im prywatnych korepetycji i zakładanie szkół. Co istotne, musieli oni przestrzegać surowych ograniczeń rządu angielskiego dotyczących ich działalności. Niektórzy z nich postanowili zostać nauczycielami towarzyszącymi dzieciom szlacheckim podczas ich Grand Tour. W artykule przedstawiono więc zbiorowy portret hugenockich guwernerów w kontekście angielskim, a także ich indywidualny program edukacyjny, który okazuje się podobny do tych istniejących we Francji i w Republice Zjednoczonych Prowincji. Badania te zostały oparte na źródłach rękopiśmiennych przechowywanych w British Library, National Archives w Londynie oraz City Library w Genewie.

W artykule ukazałem okoliczności pojawienia się hugenotów we Francji jako mniejszości i w Anglii jako uchodźców religijnych. Na Wyspach Brytyjskich dotknęły ich spore ograniczenia ze strony angielskiej, wśród których była nakaz, by prowadzili oni swoją działalność w języku angielskim. Następnie ukazuję rosnące zapotrzebowanie na wysokiej jakości edukację wśród szlachty i bogatszych kupców angielskich. Charakteryzuję prywatne szkoły i akademie zakładane przez hugenotów w Anglii w porównaniu do istniejących już tam szkół. Te nauczały religii (protestanckiej), etykiety, „moralności” i łaciny. Na kontrapunkcie szkoły hugenockie („francuskie”) oferowały bardziej praktyczne wykształcenie: naukę danej profesji, znajomość języka francuskiego, religii protestanckiej, arytmetyki, co było szczególnie interesujące dla kupców oraz niższych warstw szlachty. Innym typem szkół otwieranych przez hugenotów były akademie jeździeckie, które oprócz umiejętności jeździeckich obejmowały także szermierkę, taniec, matematykę itp. Obok edukacji instytucjonalnej hugenoci działali jako prywatni korepetytorzy, głównie wśród bardzo bogatych elit. W pierwszej kolejności analizuję tu szczególny przypadek – guwenera Jeana Gailharda, który w napisanym przez siebie w języku angielskim traktacie o edukacji wzywał rodziców do indywidualnego podejścia do każdego ich dziecka. Postulował, by każde dziecko uczyło się tego, co go interesowało, było przez niego łatwo przyswajane itp. i by rodzice wykazali wówczas duże zrozumienie. Następnie zaprezentowałem działalność innych hugenockich nauczycieli, którzy nie przelali na papier swoich idei wychowawczych, m.in. pisarza Abela Boyera i uczonego Pierre’a Coste’a, który przyjaźnił się z Johnem Lockiem. W dalszej części artykułu powracam do Jeana Gailharda, tym razem jednak

omawiam jego działalność jako preceptora Philipa Percevala w czasie jego Grand Tour. Szczególnie ważny jest fragment poświęcony relacjom interpersonalnym między wychowawcami a uczniami oraz głównym trudnościami pojawiającym się w procesie edukacji, takim jak całkowity brak zrozumienia między uczniami a wychowawcami, wygórowane wymagania rodziców i inne.

Analizy przeprowadzone w artykule pozwoliły na wysunięcie kilku istotnych spostrzeżeń dotyczących edukacji oferowanej angielskim elitom przez hugenotów. Wywarli oni znaczący wpływ na angielskie społeczeństwo dzięki utworzonym prywatnym szkołom i udzielanym indywidualnym lekcjom. Chociaż motywacją hugenotów były potrzeby finansowe, chcieli oni również propagować swoje poglądy religijne, przede wszystkim wśród ich rodaków, którzy uczęszczali do hugenockich szkół razem z Anglikami. Na prywatne korepetycje mogły sobie pozwolić jedynie lokalne elity, a oferowany program był dostosowany do potrzeb konkretnej rodziny. Przeciętny hugenocki korepetytor był człowiekiem z wyższym wykształceniem, który zdobył swoje stanowisko dzięki różnym koneksjom w świecie polityki, poprzez sieć hugenotów lub dzięki własnej reputacji. Dla wielu nauczycieli praca ta była pierwszym krokiem do zdobycia stałego zatrudnienia w innym charakterze.

Drugi artykuł ściśle dotyczący tematyki edukacyjnej zatytułowany został *The Orange-Nassau Family at the Educational Crossroads of the Stadtholder's Position (1628–1711)* (nr 7). Jest to obszerne studium koncentrujące się na Republice Zjednoczonych Prowincji, w którym na podstawie egodokumentów (w tym przypadku osobistej korespondencji w językach holenderskim i francuskim z Archiwum Domu Królewskiego w Hadze) zrekonstruowano środowisko edukacyjne czterech pokoleń holenderskich stadtholderów, poczynając od Willema II w 1628 r., a skończywszy na Wilelmie IV na początku XVIII wieku. Korzystając także z wcześniejszych ustaleń, przedstawiłem edukację stadtholdera w długim trwaniu w świetle procesu cywilizacyjnego Eliasa. Celem artykułu jest zbadanie, jak kształcono stadtholderów do ich przyszłej roli obrońców wiary i ziemi, a także polityków i dworzan, pamiętając o podwójnej pozycji stadtholderów w Republice. Z jednej strony byli oni bowiem na usługach państwa, bez uprawnień książęcych, a z drugiej – stanowili najwyższą szlachtę ziemską i jako tacy byli mecenasami sztuki, przedstawicielami ośrodków władzy politycznej itp. Te ogólne aspekty zostały zarysowane we wstępie, gdzie przeanalizowano również pojęcia *honnête homme* i *courtier* (dworzanina).

Kolejne części artykuły dotyczą dwóch stron dynastii Orange-Nassau: Orange w Hadze (Willem II, Willem III) i Nassau w Leeuwarden (Hendrik Casimir II, Johan Willem

Friso, Willem IV). Analizę przebiegu ich edukacji podzielono według nauczanych przedmiotów na: wychowanie religijne (z podziałem na teologów holenderskich w Hadze i pastorów hugenockich w Leeuwarden), edukację humanistyczną przydatną dworzanom oraz przygotowanie wojskowe, które było prowadzone zarówno przez holenderskich, jak i hugenockich nauczycieli. Dodatkowo po raz pierwszy zrekonstruowano hierarchię wśród nauczycieli na dworze w Hadze. Na jej na szczycie znajdował się główny wychowawca nadzorujący proces edukacyjny, po nim preceptor odpowiedzialny za nauczanie religii i wychowanie moralne, a następnie nauczyciele poszczególnych przedmiotów.

Głównym odkryciem badawczym było to, że walka o edukację książąt holenderskich była widoczna przez cały analizowany w artykule okres i była przedmiotem sporów między wdowami a męskimi krewnymi, między centralną władzą stadtholderów w Holandii a ich kuzynami, stadtholderami Fryzji, którzy byli młodszą gałęzią rodziny Orange-Nassau. Choć w wielu przypadkach Holendrzy i hugenoci zamiennie zajmowali stanowisko głównego guwenera, to jednak w całym badanym okresie istniała wyraźna tendencja do zatrudniania guwenerów hugenockich. Idee wychowawcze dynastii podyktowane były rzeczywistością, w której musieli oni balansować między rolami: wojskową, dworską i polityczną, co wyraźnie widać w stosowanej strategii wychowawczej.

W trzecim artykule z tej problematyki, zatytułowanym *Reporting the Grand Tour: The Correspondence of Henry Bentinck, Viscount Woodstock, and Paul Rapin-Thoyras with the Earl of Portland, 1701–1703* (nr 12), powróciłem do postaci Paula Rapina-Thoyras. Tym razem jednak, na podstawie zachowanej w języku francuskim korespondencji z British Library i Nottingham University Library (jej szczegółowe omówienie w dalszej części) przeanalizowałem jego relację z jego uczniem – Henrym Bentinckiem, wicehrabią Woodstock. Skupiłem się na jego Grand Tour, podczas którego dochodziło do licznych konfliktów między uczniem a wychowawcą, a także z ojcem, do którego była adresowana korespondencja.

W pierwszej części artykułu podjąłem zagadnienie Grand Tour, czyli wczesnonowożytnej podróży edukacyjnej, mającej na celu zarówno zapoznanie młodzieńca (kobiety bowiem rzadko podejmowały tego rodzaju podróż), pochodzącego najczęściej z rodziny szlacheckiej, rzadziej kupieckiej, z jego koneksjami rodzinnymi za granicą, jak i uzupełnienie jego wykształcenia poprzez naukę języków obcych, obyczajów panujących w innych krajach i zwiedzenie najważniejszych zabytków ówczesnej cywilizacji zachodniej. Itinerarium obejmowało najczęściej Włochy, niekiedy Francję, państwa niemieckie.

Po zaprezentowaniu źródeł i biografii korespondentów skupiłam się na analizie ustalenia planu podróży, a także przygotowaniach Woodstocka z zakresu historii przez dodatkowego nauczyciela. Następnie przeanalizowałam relacje między opiekunem a uczniem już podczas Grand Tour, które w trakcie jego trwania uległy znacznemu pogorszeniu, czego efektem był wyjazd opiekuna z powrotem do Hagi i kontynuacja podróży przez ucznia na własną rękę. Pokazuje to, jak trudna była sytuacja dla obojga i że trudno było utrzymać poprawne stosunki z powodu różnych obciążeń w czasie podróży: oddalenia od domu, chęci usamodzielnienia się wychowanka, życzeń ojca, które nie zgadzały się z tymi podróżującymi. Relacje rodzinne były skomplikowane i wpływały na powodzenie całego Grand Tour. Ważnym wnioskiem przedstawionym w artykule jest ten pokazujący, że mimo zależności finansowej zarówno syna, jak i wychowawcy od ojca, istniała pewna istotna niezależność w podejmowaniu decyzji związanych z podróżą. Ponadto konflikty powstające między podróżującymi wynikały z dość niezręcznej pozycji, w jakiej znalazł się tutor w trakcie podróży – z jednej strony jako obrońca interesów syna, z drugiej zaś – wykonawca woli ojca i w pewnym stopniu jego szpieg.

Reasumując dotychczas przedstawione badania nad edukacją i karierą zawodową nauczyciela, warto podkreślić kilka istotnych rezultatów dotyczących życia prywatnego społeczeństwa wczesnonowożytnego. Po pierwsze, i najważniejsze, religia odgrywała istotną rolę w procesie zatrudnienia nauczycieli. Przypadek hugenotów pracujących jako guwernerzy w różnych rodzinach szlacheckich w Anglii, we Francji i w Republice Zjednoczonych Prowincji pokazuje, że to właśnie dzięki silnej sieci kontaktów wśród współwyznawców można było uzyskać patronat potężnych arystokratów, którzy następnie mogli pośredniczyć w uzyskaniu stanowiska. Po drugie, motywy społeczno-ekonomiczne osób prześladowanych religijnie były siłą napędową do opuszczenia Francji i rozpoczęcia nowego życia za granicą. Po trzecie, przebywając za granicą, hugenoci zwiększali swoje szanse na zdobycie pracy ze względu na swoją „francuskość”, co jest pewnym paradoksem, zważywszy na to, że w ten sposób korzystali z tej samej kultury, w której byli prześladowani. Po czwarte, edukacja jednostki, a w szczególności księcia, stanowiła ważną kartę przetargową w walce o władzę pomiędzy różnymi zaangażowanymi stronami: rodzicami, dalszą rodziną i państwem. Relacje międzyludzkie, które rozwijały się między wychowawcami, uczniami i ich rodzinami stanowią interesujące źródło do badania życia codziennego wyższych warstw wczesnonowożytnego społeczeństwa.

Ostatnią podejmowaną przeze mnie problematyką różnych aspektów życia prywatnego są relacje żydowsko-chrześcijańskie w Republice Zjednoczonych Prowincji.

Żydzi zaczęli przybywać do Republiki Zjednoczonych Prowincji pod koniec XVII wieku, po prześladowaniach w innych częściach Europy. Znaleźli tam bezpieczne schronienie, które pozwoliło im na stworzenie – jak się okazało – prężnie funkcjonującego życia społecznego, bez aktów przemocy wobec nich. Ludność holenderska była przyzwyczajona do koegzystencji z wyznawcami innych religii, w szczególności Amsterdam charakteryzował się obecnością przedstawicieli różnych grup wyznaniowych. Hugenoccy uchodźcy po raz pierwszy zaś zetknęli się z taką „polireligijnością”. Ich stosunek do Żydów, tak jak oni będących uciekinierami przed prześladowaniami religijnymi, jest przedmiotem mojego najnowszego opracowania na temat życia prywatnego i prywatności w XVII i XVIII wieku.

Wyniki badań zaprezentowałem w monografii zatytułowanej *An Interreligious Dialogue: Portrayal of Jews in Dutch French-Language Periodicals (1680–1715)* (nr 2). Znacznie skrócona wersja tej książki została opublikowana wcześniej jako artykuł pod tytułem: *The View of Huguenot Journalists on Jews and Other Religions in their Periodicals in the United Provinces, 1680–1715* (szerzej zob. nr 2 pozostałych publikacji). W monografii analizuję obraz Żydów we francuskojęzycznych czasopismach naukowych i periodykach o charakterze popularnym, które ukazywały się w Republice Zjednoczonych Prowincji w latach 1680–1715. Źródła do tej książki obejmują publikacje w językach francuskim, holenderskim, hebrajskim, łacińskim, niderlandzkim i angielskim. Wszystkie analizowane czasopisma, z wyjątkiem jednego („L’année burlesque”), były wydawane przez kalwinistów lub mieli oni duży wkład w ich działalność. Celem monografii było zbadanie, w jaki sposób hugenoci mieszkający w Republice prezentowali na łamach czasopism Żydów, a także jak odnosili się do ich życia prywatnego i prywatności.

Podzielona na trzy części publikacja została poprzedzona wstępem, w którym nakreśliłem sytuację Żydów i hugenotów w Republice Zjednoczonych Prowincji w analizowanym okresie oraz ich funkcjonowanie w republice uczonych. Zaprezentowałem także metodologię badań nad prywatnością.

Pierwsza część książki prezentuje czasopisma naukowe i zawarty w nich obraz Żydów. Źródłami były „Nouveau journal des sçavans”, redagowany przez Etienne’a Chauvina, „Journal littéraire”, wydawany przez Szkota Thomasa Johnsona, oraz „Histoire critique de la République des Lettres”, publikowany przez Samuela Massona. Czasopisma naukowe zajmowały się głównie żydowską przeszłością, czasem także sprawami bieżącymi.

Część druga została poświęcona obrazowi Żydów w periodykach o charakterze popularnym, które skupiały się na informowaniu czytelników głównie o bieżących wydarzeniach i plotkach. Do zaprezentowania tego zagadnienia wybrałem dwa czasopisma.

Pierwsze to „L’année burlesque” za rok 1683, wydawane przez Jeana Crosniera, człowieka, którego przynależność religijna pozostaje niejasna, ale który z pewnością podawał się za hugenota podczas swojego pobytu w Republice Zjednoczonych Prowincjach. Drugie czasopismo to „L’esprit de cours de l’Europe”, redagowane przez Nicolasa Gueudeville’a za rok 1699. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z personalnym przedstawieniem Żydów – ukazaniem ich jako mężczyzn i kobiet o niskiej moralności, którzy grzeszą przeciwko własnej religii i prawu kraju. Co jednak warto podkreślić, nie ma tu wyraźnych nastrojów antyżydowskich – Żydzi nie są opisywani jako źli lub celowo deprawujący innych, ale że po prostu tacy są. Interesujące są też przypadki, w których prywatność staje się zagrożeniem – wszystkie złe uczynki dzieją się albo za zamkniętymi drzwiami, gdzie nie można obserwować tego, co się dzieje, albo w cieniu, a więc znów poza zasięgiem wzroku innych.

Trzecia część monografii została poświęcona obrazowi niechrześcijan w tych samych periodykach, czyli muzułmanom, w tym Turkom osmańskim, i Syjamczykom. O ile Turcy osmańscy byli przedstawiani jako zdraźciecy, ale jednak traktowani z szacunkiem, o tyle inni muzułmanie byli niekiedy wyśmiewani za swoje przekonania. Najwięcej uwagi poświęcono Syjamczykom, zwłaszcza w odniesieniu do ich zwyczajów małżeńskich i ubioru. Autorzy artykułów z zaangażowaniem omawiali intymne szczegóły ich życia w sposób, który nie pozostawiał miejsca wyobraźni czytelnika.

W zakończeniu zaprezentowałem cztery odrębne grupy Żydów, które zdefiniowałem po analizie treści we wspomnianych czasopismach: Żydzi z czasów biblijnych, Żydzi pozostający na wygnaniu po upadku Drugiej Świątyni (70 r.), Żydzi współcześni i rabini żydowscy. Pierwsi są przedstawieni w czasopismach jako naród wybrany przez Boga. Drudzy są przykładem tego, co dzieje się z tymi, którzy nie przyjmują Jezusa Chrystusa jako swojego Zbawiciela – zostają pozbawieni swojego państwa i są prześladowani. Współcześni Żydzi byli uważani za niegodnych zaufania drobnych przestępców, choć byli oni opisywani bez silnych nastrojów antyżydowskich. Wręcz przeciwnie – w artykułach pojawia się uczucie żalu z powodu prześladowań, jakie spotykały ich w niektórych miastach. Rabini żydowscy zaś byli przedstawiani jako ci, którzy myślą się w interpretacji Biblii.

Jeśli chodzi o sferę prywatności, to współcześni Żydzi zostali zaprezentowani jako ci, którzy popełniają przestępstwa przeciwko moralności: cudzołóstwo, rozboje i kradzieże. To zaś kieruje naszą uwagę na to, że Żydzi stanowili często margines społeczeństwa. Co więcej, wydaje się, że poprzez te występki Żydów, które dotyczyły sfery prywatnej, autorzy czasopism promowali negatywny obraz Żydów swoich czasów.

Część porównawcza książki skupiła się na sposobie przedstawiania muzułmanów, w tym Turków osmańskich, a także Syjamczyków. To w szczególności w ukazaniu ludu syjamskiego widzimy wielkie zaabsorbowanie życiem prywatnym. Syjamczycy byli szufladkowani jako prymitywni ze względu na ich sposoby zawierania małżeństw, a także dlatego, że nie mieli tego, co dziś nazwalibyśmy poczuciem prywatności – w różnych okolicznościach nie przeszkadzało im bycie widzianym bez ubrania. Całkowicie odmienna sytuacja zachodziła u muzułmanów, w tym Turków, gdzie w ogóle nie ma odniesień do ich sfery prywatnej.

Druga perspektywa moich badań nad wczesnonowożytnym życiem prywatnym i prywatnością w XVII i XVIII wieku koncentruje się na **źródłach egodokumentarnych** z Republiki Zjednoczonych Prowincjach w ogóle, a w Amsterdamie w szczególności. Egodokumenty to źródła pisane przez siebie samego o sobie i zawierające cząstkę „ja”, zgodnie z definicją Jacoba Pressera, holenderskiego uczonego, który stworzył to słowo. Są to źródła, które w największym stopniu pozwalają prześledzić indywidualne idee, uczucia i poglądy na różne kwestie. Należy przy tym pamiętać o odbiorcy, dla którego tekst był przeznaczony – rodzinie, wspólnocie religijnej, lub że był to środek wyrażania siebie bez konkretnego odbiorcy. Choć nie istnieje konkretna metodologia badania prywatności, w analizach pomocny okazał się zestaw heurystycznych stref prywatności, opracowany przez Mette Birkedal Bruun, która zmapowała wczesnonowożytny świat na duszę/umysł, ciało, pokój/alkowę, dom/gospodarstwo domowe, wspólnotę i państwo, przy czym pierwsza z wymienionych sfer jest najbardziej prywatna¹². Używając koncepcji prywatności jako negacji, np. to, co nie należy do przestrzeni zawodowej, jest prywatne, próbowałem dokonać kontekstualizacji, aby zrozumieć, czy źródło mówi o przestrzeni prywatnym. Ponadto zastosowałem roboczą definicję „prywatności” zaproponowaną przez Stephena Margulisa, który zdefiniował ją jako ograniczenie dostępu dokonane przez osobę, aby stworzyć jej „prywatność”¹³.

Wieloletnie badania nad życiem prywatnym nauczycieli, uczniów i ich rodziców skłoniły mnie do włączenia do nich pojęcia prywatności. W 2018 roku, jako badacz w Centre for Privacy Studies na Uniwersytecie Kopenhaskim, zacząłem skupiać się na egodokumentach w poszukiwaniu sposobu, w jaki ludzie wczesnonowożytni pisali o swojej sferze prywatnej oraz jak postrzegali swoją „prywatność”. Było to szczególnie ważne,

---

¹² Mette Birkedal Bruun, ‘The Centre for Privacy Studies Work Method’, online ed., https://teol.ku.dk/privacy/research/work-ethod/privacy_work_method.pdf/PRIVACY_Work_Method_Acces.pdf

¹³ Margulis S.T., “Privacy as a Social Issue and Behavioral Concept”, *Journal of Social Issues* 59, 2 (2003) 243–261, tu s. 246.

ponieważ słowo „prywatność” nie pojawiało się w niderlandzkich źródłach, na których się wówczas skupiałem. Mimo to byłem zdeterminowany, aby szukać elementów prywatności w dostępnych źródłach, a także dążyłem do wykorzystania innych, które umożliwiały te badania. Różnorodność dostępnych źródeł: almanachów, dzienników, pamiętników, pisanych od połowy XVII do początku XIX wieku, dała mi możliwość dostrzeżenia ewolucji piśmiennictwa egodokumentarnego w ogóle oraz elementów życia prywatnego i prywatności w nim występujących. Za cel postawiłem sobie prześledzenie, jak kształtowały się pewne idee dotyczące prywatności i jak pisali o niej przedstawiciele poszczególnych grup społecznych.

Ten wątek badawczy wymagał poszerzonych badań archiwalnych, ponieważ źródła znajdowały się w różnych archiwach w Holandii: Bibliotece Królewskiej Holandii w Hadze, Archiwum Domu Królewskiego w Hadze, TRESOAR w Leeuwarden, Archiwum Miejskim w Hadze, Bibliotece Uniwersytetu Amsterdamskiego, Bibliotece Etz Haim w Amsterdamie, Archiwum Miejskim w Amsterdamie, Archiwum Miejskim w Utrechcie i Archiwum Miejskim w Haarlem. Ponadto korzystałem ze źródeł już opublikowanych, wydanych głównie w ramach serii „Egodocumenten” wydawnictwa Verloren, jednego z czołowych w Holandii wydawnictw literatury naukowej z zakresu historii. Źródła pozwoliły na ustalenie, że wielu z tych, którzy tworzyli egodokumenty, należało do społeczności mennonickiej, inna duża część to holendercy protestanci, wyznawcy uprzywilejowanego Kościoła w kraju, niektórzy zaś byli katolikami i tylko garstkę stanowili Żydzi.

Do tej pory w tej perspektywie badawczej opublikowałem dwa artykuły, jeden artykuł jest w trakcie procesu wydawniczego (w druku) i jedną edycję źródłową z obszernym wstępem¹⁴. Pierwszy artykuł to *En privé & en public. The Childhood Letters of the Dutch Stadtholders (nr 6)*, który napisałem (jako główny autor) wraz z dwoma współpracownikami z Centre for Privacy Studies (PRIVACY) w Kopenhadze: Larsem Cyrilem Nørgaardem i Mette Birkedal Bruun. Mój wkład polegał na zebraniu źródeł rękopiśmiennych, przeanalizowaniu ich, przetłumaczeniu z francuskiego i holenderskiego na angielski oraz zredagowaniu połowy tekstu.

Artykuł koncentruje się na analizie korespondencji młodych księżąt niderlandzkich w świetle traktatu edukacyjnego napisanego przez jednego z hugenockich wychowawców na

---

¹⁴ Zob. także publikację nr 3 dodatkowych publikacji w dalszej części tego tekstu: M. Green, L.C. Nørgaard, M. Birkedal Bruun (eds.), *Early Modern Privacy: Sources and Approaches*, seria *Intersections*, Leiden: Brill, 2022. ISBN: 978-90-04-15291-5 (hardback); ISBN: 978-90-04-15307-3 (e-book); M. Green, I. Huysman, (eds.), *Private Life and Privacy in Early Modern Low Countries*, series: *Early European Culture*, vol. 19, Turnhout: Brepols, 2023. ISBN: 78-2-503-60444-2, [w druku].

dworze, teologa André Riveta (który był już przedmiotem moich badań). Źródła objęły holenderskie i francuskie rękopisy z Archiwum Domu Królewskiego w Hadze oraz edycje w językach łacińskim i francuskim.

Wprowadzenie do zagadnienia perspektywy prywatności, w połączeniu z badaniem *Instruction du prince chrestien* (1642) Riveta, dało fascynujący wgląd w to, jak wychowawca, prawdopodobnie kierowany przez rodzinę, kreował prywatną i publiczną osobowość młodego księcia (jako że Republika Zjednoczonych Prowincji nie miała króla, ale stadtholder nosił tytuł księcia Oranii). Korespondencja odzwierciedla pojęcie „prywatności” i prezentuje wyraźny obraz zadomowienia młodych książąt *versus* ich zaangażowanie jako aktorów politycznych, przejawiający się poprzez np. pisanie raportów do rodziców o codziennych wydarzeniach w domu, wydawanie rozkazów itp.

Artykuł rozpoczęto od zaprezentowania teologicznego i edukacyjnego wykształcenia Riveta, a także jego drogi zawodowej jako profesora uniwersyteckiego i w końcu tutora. Następnie uwaga przenosi się na praktykę pisania listów, co było częścią wczesnonowożytnej praktyki edukacyjnej. Korespondencja ta pozwala badaczowi prześledzić, jak w praktyce wyglądało wychowanie księcia.

W kolejnej części omówiono rozróżnienie na dwa oblicza księcia występujące w książce Riveta: publiczne i prywatne. Rivet przedstawia je za pomocą wymyślonych dialogów między księciem a jego opiekunem, dotyczących tego, jak należy się w danej sytuacji zachowywać. W całym tekście podkreślana jest pozycja tutora jako autorytetu moralnego i wychowawczego. Jak Rivet wskazuje, książę powinien postępować w przestrzeni publicznej i prywatnej zgodnie ze swoimi książęcymi obowiązkami, więc mimo rozróżnienia na „publiczne” i „prywatne”, zestawia ze sobą te dwie przestrzenie. Wszystko to realizuje się w trzech sferach systemu wychowawczego Riveta: samego siebie, domu i społeczeństwa.

Następnie zostały przedstawione główne założenia hugenockiej edukacji i jej obecność w Republice Zjednoczonych Prowincji od czasów Wilhelma I Cichego Orańskiego. Jego żona Louise była bowiem córką hugenockiego dowódcy Gasparda de Coligny. Chciała, aby jej syn Fryderyk Hendrik był wychowywany według francuskich wzorców. Teolog i dowódca wojskowy Philippe Duplessis-Mornay napisał w tym celu specjalny traktat.

Kolejna część artykułu dotyczy epistolarnych sfer prywatności, które kształtują książęce „ja” poprzez korespondencję, nie tylko przez uczenie go pisania, lecz także rządzenia i okazywania uczuć. Prezentuję też postawy rodziców wobec swoich dzieci, i

odwrotnie. Widać, jak rodzice kształtują umysł i zachowanie dziecka poprzez różne metody: zwracanie uwagi na gramatykę, pochwały za dobre zachowanie, nagany za złe itd.

W zakończeniu ukazuję, że choć listy pisane przez książęce dzieci były czytane nie tylko przez ich rodziców, lecz także przez guwernerów i sekretarzy rodziców, to odnosiły się do sfer prywatności, bo osoby zaangażowane w wychowanie i edukację należały z jednej strony do prywatnego kręgu rodziny, z drugiej strony – zgodnie z „Instrukcją” Riveta – tego typu korespondencja była sposobem wychowywania i nauczania również w sferze prywatnej, z dala od przestrzeni publicznej.

Badania nad tym, jak wczesnonowożytni amsterdamszczy i inni mieszkańcy Republiki Zjednoczonych Prowincji pisali o swojej sferze prywatnej, były przeze mnie kontynuowane. Wyniki analiz przedstawiłem w trzech kolejnych artykułach. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Spaces of Privacy in Dutch Early Modern Egodocuments (nr 5)*, skupiłem się na genezie pojęcia „prywatność” i jego ewolucji w języku niderlandzkim. Jest to pierwszy artykuł podejmujący w ogóle tę tematykę. Przeanalizowane egodokumenty Holendrów zawierają coraz bardziej dostrzegalny przestrzenny wymiar prywatności. Podział domu na pomieszczenia mające konkretne przeznaczenie: gabinet, salon, kuchnia etc., wpływał na odczucia człowieka i jego przestrzeni prywatnej. Dostęp do niej był regulowany wolą danej osoby.

Artykuł rozpoczyna się od analizy funkcjonowania angielskiego słowa „privacy” w języku niderlandzkim. W okresie wczesnonowożytnym jako takie nie istniało. Dopiero w XIX wieku słowo w języku angielskim było używane w anglojęzycznych czasopismach ukazujących się w koloniach holenderskich (także byłych), później zaś angielskie słowo pojawiło się w gazetach niderlandzkojęzycznych. Obecnie jest ono słowem całkowicie osadzonym w języku niderlandzkim i powszechnie używanym.

Następnie prezentuję koncepcję prywatności w Republice Zjednoczonych Prowincji, wyrażaną na różne sposoby. Skupiłem się tu na prywatności przestrzennej, w szczególności w przestrzeni domowej. Wpierw jednak analizuję nieopublikowany traktat *De Huysbou* (ok. 1600 r.) autorstwa znanego holenderskiego matematyka i architekta Simona Stevina, w którym definiuje on, jak powinien wyglądać idealny dom. Jak zaleca, winien on zawierać korytarze, aby uniknąć przechodzenia przez pokoje, toalety czy zamki w drzwiach. To jednak dowodzi, że prywatność mógł sobie zapewnić tylko ten, kto miał na to fundusze. Następnie badam prywatność przestrzenną na podstawie kilku przykładów z holenderskich i angielskich edycji źródłowych.

Pierwszym z nich jest diariusz nauczyciela Davida Becka (1624), w którym pisał o swoim codziennym życiu. Wspominał m.in. o tym, jak spotykał się z przyjaciółmi w swoim „gabiniecie”, do którego można było wejść tylko na zaproszenie, uczestnicząc we wspólnych zajęciach w kuchni. Innym przykładem jest Constantijn Huygens Jr, słynny holenderski uczoney i sekretarz króla Wilhelma III, który również prowadził dziennik. Pisał w nim m.in. o pożyciu intymnym oraz życiu osobistym swoim i innych. Jednym z najbardziej wymownych przykładów z podejmowanej tu problematyki była sytuacja, w której Wilhelm III i jego przyjaciel Johan van Dorp byli kilkakrotnie trzymani za zamkniętymi drzwiami przez dłuższy czas, co wywoływało ogromną ciekawość Huygensa. Trzeci przykład dotyczy Marii de Neufville, mennonitki, parającej się kupiectwem z Amsterdamu, która pozostawiła krótką relację autobiograficzną (około 1778–1779). Opisuje w niej swoje – jak stwierdza – „smutne życie”. Z analizy tego źródła wynika, że w pewnych przestrzeniach odczuwała radość, a w innych smutek – dom i sypialnia ją uszczęśliwiały, bo w nich czuła się bezpieczna, a niekiedy kochana, natomiast przestrzeń zewnątrz była dla niej synonimem nieszczęścia.

Reasumując, przykłady te ukazują korelację między zmianami architektonicznymi, opisanymi przez Stevina, a zaproponowanymi tu egodokumentami. Pojawienie się oddzielnych pomieszczeń o odrębnym przeznaczeniu – gabinetu, kuchni, przedsionka – pozwalało na stworzenie pewnego stopnia prywatności, poprzez ograniczanie i przyznawanie ludziom dostępu do nich.

Tę koncepcję badawczą kontynuowałem w kolejnym artykule, zatytułowanym *For My Personal Use’: Notions of Privacy in Egodocuments from Early Modern Amsterdam (nr 1)*. Na podstawie kilku studiów przypadków przeanalizowałam, jak prywatność była postrzegana i realizowana w Amsterdamie. Do badań wykorzystałam źródła przechowywane w archiwach w Hadze, Utrechcie i oczywiście Amsterdamie. We wstępie artykułu analizuję, w jaki sposób można wykorzystać egodokumenty w badaniach nad prywatnością. Ponadto prezentuję egodokumenty powstałe we wczesnonowożytnym Amsterdamie. Szczególnie ważny wydaje się tu aspekt religijny – wielu autorów bowiem to mennonici, ci zaś nie praktykowali religijnej introspekcji. Pietyści z kolei dostarczają nam losy nawróceń, hugenoci zaś tworzyli opowieści o wygnaniu.

W artykule zostały przeanalizowane cztery przykłady. Pierwszy bazował na almanachu mennonity Dircka van der Koghena z lat 1680–1681, w którym opisywał on swoje codzienne życie oraz odbyte podróże. Źródło to jest ważne, ponieważ autor ukazuje nam swoje uczucia i to, jak wyglądał jego prywatny świat. Drugim przykładem są wspomnienia katolika Hermanusa Verbeecka, pisane przed śmiercią w 1681 roku. Skupił się

on w nich przede wszystkim na trudach swojego życia. We wspomnieniach wprowadza czytelnika do wnętrza domu swojego dzieciństwa, by opowiedzieć o bolesnych wydarzeniach, które go tam spotkały. Przedstawia też swoje rozterki emocjonalne związane z opuszczeniem rodzinnego domu i pójściem do szkoły. Trzeci przykład opiera się na almanachu mennonity Arenta van der Meersch z 1745 roku. Daje on wgląd w jego życie codzienne, z wieloma detalami, chociażby gdy szczegółowo odnotowuje codzienne posiłki. Wyraża również swoją miłość do żony – robi to w formie wiersza, z czego wynika, że tworzyli szczęśliwy związek. Używa też języka, który wprowadza czytelnika w sferę prywatną: zastosował formę „for my personal use”, gdy odnosi się do zakupionej peruki. Ostatnim przykładem jest sekretna księga Jana Hendricka Hermansa, z pochodzenia Niemca, prawdopodobnie protestanta. To źródło jest interesujące nie tylko ze względu na zapisane tam informacje na temat prywatności (jak chociażby różne plotki o znanych mu ludziach), lecz także ze względu na fakt, że część stron została wyrwana, co czyni ją niedostępną dla innych i po raz kolejny – prywatną.

Z analizy podanych przykładów wynika, że uważna lektura i kontekstualizacja egodokumentów może ujawnić wiele szczegółów na temat tego, jak ludzie wczesnonowożytni postrzegali prywatność w swoich domach i poza nim i jak ją przeżywali, jak wyobrażali sobie swoją strefę prywatną i to kto mógł być jej częścią. Widzimy tu, że element religijny również w rozumieniu prywatności odgrywał ważną rolę. Z perspektywy diachronicznej można stwierdzić, że sam fakt stworzenia egodokumentu mówi o woli człowieka do zaangażowania się w swoje najbardziej prywatne uczucia i myśli, co widać zwłaszcza w źródłach powstałych w XVIII wieku. O ile we wcześniejszych źródłach (z XVII wieku) czasami pojawiały się zapiski o uczuciach, wyrażane na temat miłości męża i żony, o tyle wraz z upływem czasu zwiększa się szczegółowość opisu tych uczuć.

Trzeci artykuł z tej problematyki, zatytułowany *Privacy in Jewish Egodocuments of Amsterdam (1600–1830) (nr 3)*, skupia się na mniejszości żydowskiej i jej poczuciu prywatności. W wykorzystanych do badań źródłach napisanych w językach holenderskim i jidysz, zdeponowanych w Archiwum Miejskim w Amsterdamie, Bibliotece Królewskiej Holandii i Bibliotece Uniwersytetu Amsterdamskiego, widoczny jest inny rodzaj prywatności, który w poprzednich badaniach został tylko zasygnalizowany: prywatność wspólnoty. W Amsterdamie Żydzi mieli dość uprzywilejowaną pozycję w porównaniu do swoich pobratymców w innych częściach Europy, takich jak ziemie niemieckie czy Francja, a jednak obawiali się utraty swego statutu i możliwych prześladowań. Dlatego też, choć woleliby ograniczyć gojom dostęp do swoich usług religijnych i do swojej społeczności,

przywódcy żydowskiej wspólnoty robili wszystko, aby zbliżyć się do władz politycznych i utworzyć się na Holendrów, aby uniknąć kłopotów.

We wprowadzeniu przedstawiono Amsterdam jako centrum handlu w Republice Zjednoczonych Prowincji oraz omówiono tamtejsze środowisko religijne. Następnie zaprezentowałem kontekst życia społeczności żydowskiej w Amsterdamie, zarówno sefardyjskiej, jak i aszkenazyjskiej w okresie wczesnonowożytnym. Wśród władz żydowskich wciąż istniały duże obawy przed ewentualnymi prześladowaniami, które występowały w innych krajach.

W artykule wykorzystano trzy egodokumenty. Pierwszy z nich, autorstwa Izaaka de Pinto, został napisany około 1680 roku. Opowiadał on historię rodziny De Pinto, tzw. nowych chrześcijan¹⁵ uciekających z Hiszpanii i Portugalii do Antwerpii, a następnie historię samego Izaaka i jego krewnych uciekających z Antwerpii do Republiki Zjednoczonych Prowincji. Szczególnie ta druga część tekstu jest istotna dla badań nad prywatnością. W kilku miejscach na pierwszy plan wysuwa się „dom” – z jednej strony jako miejsce, w którym można czuć się bezpiecznie, jeśli jest to własny dom, z drugiej – jako miejsce powodujące dyskomfort, jeśli jest on w złym stanie lub należy do innych osób. Gdziekolwiek zostaje także wyraźnie wskazana prywatność wspólnoty – gdy mężczyźni w rodzinie zostali obrzezani, aby móc powrócić do judaizmu i stać się integralną częścią społeczności żydowskiej. Prywatność cielesna zostaje wówczas naruszona, aby umożliwić osobie stanie się częścią innego prywatnego otoczenia – wspólnoty.

Drugim egodokumentem, na którym się oparłem, była kronika Abrahama Chaima Braatbarda, w której opisał on codzienne wydarzenia z Amsterdamu około połowy XVIII wieku. Ukazuje ona, że gmina żydowska miała duży wpływ na poszczególnych jej członków, co wykorzystywano do zabezpieczenia sobie pozycji w państwie poprzez lepsze relacje ze stadtholderem. Isaac de Pinto II, potomek wspomnianego przedstawiciela tej rodziny, jest wzmiankowany w tekście jako osoba zapraszająca stadtholdera do swojego domu i nawiązująca przyjazne stosunki z jego służbą w celu nawiązania relacji z władzami politycznymi. Zapraszanie do swojego domu oznacza tworzenie więzi, nawet jeśli w okresie wczesnonowożytnym dom służył jako sklep i magazyn, to jednak wciąż jego część przeznaczona była do mieszkania, a druga – do spotkań z przyjaciółmi i znajomymi.

Ostatnie źródło stworzył Moses Salomon Asser, który w 1823 roku napisał wspomnienia swojego życia skierowane do wnuków. Wpływowi człowiek swoich czasów,

---

¹⁵ Żydzi, którzy przeszli na chrześcijaństwo w Hiszpanii i Portugalii.

który przyczynił się do emancypacji Żydów w Holandii, daje w nich lekcję cierpliwości i wytrwałości w osiąganiu celów, z których wiele wymagało nawiązania osobistych kontaktów.

W podsumowaniu podkreślono, że nawiązanie prywatnej więzi między dwiema osobami było kluczem do stworzenia relacji opartej na zaufaniu. Wpływ społeczności na jednostkę był nawet wówczas naruszeniem czyjejs prywatności, ale nie był postrzegany jako problem, gdy cel był tego wart.

Oprócz artykułów prezentujących wyniki badań nad egodokumentami opublikowałem też edycję źródłową francuskojęzycznej korespondencji z czasów podróży edukacyjnej Henry’ego Bentincka Woodstocka i jego tutora Paula Rapin-Thoyrasa do ojca młodzieńca Hansa Willema Bentincka. Publikacja *Le Grand Tour 1701–1703 (nr 4)* zawiera 102 niepublikowane dotąd listy, opatrzone komentarzem naukowym. Źródła wykorzystane do tej tematyki zostały napisane w językach francuskim, holenderskim, angielskim, włoskim, łacińskim, czeskim, niemieckim, duńskim.

Wstęp, zatytułowany *Autour du Grand Tour (1701–1703): originaux, copies et vie privée*, ma szczególne znaczenie dla studiów nad wczesnonowożytnym życiem prywatnym i prywatnością¹⁶. Zawarto tu krótkie biografie: szlachcica Hansa Willema Bentincka i jego syna – Henry’ego Bentincka, wicehrabiego Woodstock, podejmującego podróż, oraz jego tutora Paula Rapin-Thoyrasa. Następnie przeanalizowana została sama korespondencja: zarówno oryginalne listy przechowywane w Bibliotece Uniwersyteckiej w Nottingham, a następnie kopie wybranych, przechowywane w British Library. Dalej przedstawiono zarys odbytej przez Woodstocka podróży, aby przygotować czytelnika do lepszego zrozumienia analizy pojęcia prywatności, która została omówiona w kolejnej części wstępu. Skupiono się też na datowaniu kopii oraz odnotowano brak niektórych listów w książce zawierającej ich kopie w British Library. Z pomocą istniejących znaków wodnych na papierze kopii określiłem, że powstały w ostatniej ćwierci XVIII lub na początku XIX wieku, co oznacza, że kopie zostały wykonane co najmniej osiemdziesiąt lat po oryginałach. Choć nie udało się ustalić, kto był odpowiedzialny za wykonanie kopii, odkryłem, że najprawdopodobniej zostały one wykonane w Holandii, ze względu na niderlandzkie adnotacje na końcu tekstu tworzone tę samą ręką co kopie. Przeanalizowałem tematy obecne w brakujących listach i doszedłem do wniosku, że dotyczą one kwestii o bardzo osobistym charakterze: oskarżeń

---

¹⁶ Wcześniejsza wersja wstępu ukazała się w języku rosyjskim: M. Green, “Аспекты приватности в Кorespondенции Гранд Тура (1701–1703), предпринятого Генрихом Бентинком, виконтом Вудстокским, вместе со своим гувернером Полем Рапан-Туайра”, w: *Proslogion*, 5, 2 (2019): 111–130.

ojca przez Rapina o chciwość, braku zrozumienia dla syna, niedotrzymywanie obietnic, nieposłuszeństwa wobec poleceń ojca przez syna, wreszcie spraw finansowych. Uznałem, że sprawy te mogły naruszyć wizerunek Hansa Willema Bentincka jako wielkiego przodka rodu, ze względu na ujawnienie pewnych dość problematycznych działań z jego strony oraz brak szacunku, jaki okazywał mu syn i jego wychowawca, a także przedstawienie go jako skąpca i osoby niedotrzymującej słowa.

Druga część analizy prywatności dotyczyła kontekstu samych listów. Najpierw zarysowana została metodologia badań, w szczególności ta stworzona przez Mette Birkedal Bruun i jej heurystycznych stref prywatności, które umożliwiają ocenę przejawów prywatności w źródłach. Wprowadzam tu też pojęcie „połączenie (*nexus*) prywatności” na oznaczenie relacji między dwiema osobami w ramach dowolnego środowiska, która charakteryzuje się zaufaniem. W tej korespondencji pojawia się wiele przykładów prywatności, szczególnie w odniesieniu do prywatności przestrzennej, np. gdy Woodstock z jednej strony musiał spotkać się z cesarzem rzymskim w bocznym pomieszczeniu rezydencji sam na sam, a z drugiej – wizyta u cesarzowej odbywała się w otoczeniu całego dworu. Szczególnie istotne było tu także odkrycie czasu jako mającego bezpośredni związek z prywatnością. Kilkukrotnie bowiem Woodstock skarżył się, że nie ma czasu dla siebie i był z tego powodu smutny. W takich chwilach chciał być sam, pragnął, by nikt nie zakłócał mu spokoju.

Po francuskojęzycznym streszczeniu wątków korespondencji następuje edycja listów z obszernymi komentarzami dotyczącymi postaci historycznych, miejsc i wydarzeń. Uzupełnia ją sześć aneksów: 1) spis wszystkich listów z Grand Tour i dodatkowych z nim związanych, znajdujących się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Nottingham; 2) transkrypcja i adnotacja na temat wyboru dodatkowych niepublikowanych dotąd listów związanych z tą podróżą edukacyjną; 3) lista odwiedzonych podczas Grand Tour miast; 4) projekt napisany przez Jeana Rou dotyczący edukacji Woodstocka w zakresie historii Europy przed jego podróżą; 5) dwa niepublikowane listy Rapina do Woodstocka z 1721 roku; 6) streszczenie listów z Grand Tour w języku angielskim.

Z rozdziału wstępnego wynika, że prywatność w czasie tego Grand Tour przejawiała się w różny sposób i w różnych sceneriach: na dworze, kiedy cesarz był widziany sam; w czyimś domu, kiedy jako gość ma się wgląd w różne szczegóły, zwykle ukryte przed wzrokiem ogółu społeczeństwa; w sprawach finansowych, które mogą zawstydzić rodzinę; w kłótniach, które mogłyby przedstawić daną osobę w złym świetle. Wszystkie są ważnymi wskazówkami na temat sfery prywatnej, co w przypadku tej korespondencji, jak

wspomniałem, skutkowało pominięciem dużej liczby listów w skopiowanej księdze listów w celu ochrony reputacji rodziny. Innym ważnym aspektem prywatności, który wyraźnie widać w tej korespondencji, jest czas jako istotny element życia prywatnego.

Podsumowując drugą perspektywę moich badań, dotyczącą egodokumentów, staje się jasne, że akt pisania takiego świadectwa, czy to skierowanego do rodziny/dzieci/wnuków (jak to robił Arent van der Mersch czy Moses Salomon Asser), czy też prowadzenie osobistej relacji jako środka wyrazu i sposobu na pokonanie trudności życiowych (jak czyniła na przykład Maria de Neufville), jest aktem samoujawniania siebie samego. Z jednej strony sam dokument jest prywatny i albo był nieprzeznaczony dla nikogo, albo mogło mieć do niego dostęp wąskie grono osób, i jako taki miał być czytany w zaciszu rodziny, lub – czasem – wśród większej liczby osób (domowników i znajomych), albo nie był czytany w ogóle. Z drugiej strony takie źródło zawsze mogło wpaść w niepowołane ręce i zostać przeczytane przez szerszą grupę. Dlatego też prawdopodobnie autorzy sami ograniczali treści, które przelewali na papier. Pojawiają się co prawda wzmianki o życiu intymnym, ale nie wprost, nawet wspomnienie kłótni rodzinnych jest tylko przekazane do pewnego stopnia. Jednak sposób pisania, jak widać w trzech przytoczonych artykułach, dawał autorom tych egodokumentów możliwości do przeprowadzenia autoanalizy (w szczególności dotyczyło to autorów mennonickich analizowanych w artykułach *Spaces of Privacy* (nr 5) i *For My Personal Use* (nr 1)), a także autoekspresji, lekcji moralnej lub przewodnika dla młodego pokolenia, co często występowało w egodokumentach tworzonych przez Żydów.

b) Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych stanowiących wkład autora w rozwój dyscypliny naukowej oraz opis aktywności naukowej:

Cały mój dorobek naukowy obejmuje dwie monografie, jedną edycję źródłową, redakcję naukową trzech monografii zbiorowych, osiemnaście artykułów (w tym jeden artykuł w języku rosyjskim, tłumaczony na język polski i angielski, oraz jeden rosyjski przekład artykułu pierwotnie opublikowanego w języku francuskim), siedemnaście recenzji książek (z czego trzy są obecnie w druku) oraz dwa hasła encyklopedyczne.

Poniżej znajduje się zarys mojego dorobku, który wykracza poza główną problematykę, którą się zajmuję, czyli życia prywatnego i prywatności. Obejmuje on problematykę kultury religijnej z ujęciem biograficznym oraz badania nad prywatnością w okresie wczesnonowożytnym, choć zagadnienia te wpisują się w tematykę publikacji przedstawionych powyżej – do oceny w kierunku uzyskania tytułu doktora habilitowanego.

Część z prezentowanych poniżej publikacji pochodzi z okresu studiów doktoranckich, inne obejmują znaczące prace redakcyjne.

Omawiane tu prace są następujące (z dopiskiem w tekście: dodatkowa publikacja):

1. M. Green, *The Huguenot Jean Rou (1638–1711): Scholar, Educator, Civil Servant*, seria: *Vie des Huguenots*, vol. 69, Paris: Honoré Champion, 2015, ss. 480. ISBN 9782745327581.

2. M. Yardeni, *Minorités et mentalités religieuses en Europe moderne (XVIe–XVIIIe siècle): L'exemple des huguenots*, M. Green (ed.), Paris: Honoré Champion, 2018, ss. 334. ISBN 9782745348623.

3. M. Green, L.C. Nørgaard, M. Birkedal Bruun (eds.), *Early Modern Privacy: Sources and Approaches*, seria: *Intersections*, Leiden: Brill, 2022, ss. 442. ISBN: 978-90-04-15291-5 (hardback); ISBN: 978-90-04-15307-3 (e-book)

4. M. Green, I. Huysman, (eds.), *Private Life and Privacy in Early Modern Low Countries*, seria: *Early European Culture*, vol. 19, Turnhout: Brepols, 2023. ISBN: 978-2-503-60444-2, [w druku].

5. M. Green, I. Huysman, J. Bakić, N. Klein Käfer, “The Low Countries, Private Life, and Privacy”, w: *Private Life and Privacy in Early Modern Low Countries*, M. Green, I. Huysman (eds.), seria: *Early European Culture*, vol. 19, Turnhout: Brepols, 2023, [w druku].

6. M. Green, “A French Huguenot in The Hague: Jean Rou (1638–1711), His Life in Exile and His Remarkable Career”, w: *Tijdschrift voor biografie*, vol. 5, 3 (2016): 12–23.

7. M. Green, “Justice, Corruption and Religious Struggle: The Case of the Prosecutor Jacques Rou (1647)”, w: *Juridical Journal: The Law Journal of Ukrainian Branch of ILA*, vol. 168 (2016): 118–123.

8. M. Green, “Educating Johan Willem Friso of Nassau-Dietz (1687–1711): Huguenot Tutorship at the Court of the Frisian Stadtholders”, w: *Virtus – Yearbook of The History of the Nobility*, vol. 19 (2012): 103–124.

9. M. Green, “The importance of Religion in the Educational Theory of Jean Rou”, w: *Proceedings of the Huguenot Society of Great Britain and Ireland*, vol. 29, 3 (Summer 2010): 408–417.

I Kultura religijna w ujęciu biograficznym

Tematyką tą zainteresowałam się podczas pisania pracy doktorskiej, wydanej w formie książki pod tytułem *The Huguenot Jean Rou (1638–1711): Scholar, Educator, Civil*

Servant (2015) (nr 1 dodatkowych publikacji). Monografia ukazała się w najbardziej prestiżowym francuskim wydawnictwie akademickim Honoré Champion. Spotkała się z dużym zainteresowaniem, o czym świadczy dwanaście recenzji w różnych europejskich czasopismach naukowych. Przez autora jednej z nich, holenderskiego historyka Willema Frijhoffa została pochwalona jako wzorcowa w swojej dziedzinie¹⁷. Celem moich badań przedstawionych w tej publikacji było zrozumienie, w jaki sposób Jean Rou, będąc prześladowanym we Francji hugenotem, a po wyjeździe za granicę emigrantem, zdołał zrobić karierę w służbie państwa holenderskiego. Aby znaleźć odpowiedź na to pytanie, bazując na formach kapitału Pierre'a Bourdieu, przeanalizowałem kwalifikacje zawodowe i zdolności osobiste Rou. Dodałem do tego analizę sieci, opierając się na teorii Paula McLeana (omówiona wyżej), i metodę kontekstualizacji Willema Frijhoffa, wspomaganą oceną punktów zwrotnych w życiu bohatera publikacji przez Hansa Reindersa. Do napisania tej książki wykorzystałem szereg źródeł rękopiśmiennych napisanych w językach francuskim, holenderskim, hebrajskim, niemieckim, angielskim, czeskim, łacińskim, znajdujących się we Francji, Holandii, Niemczech, Danii i Wielkiej Brytanii.

Opracowanie zostało podzielone na pięć rozdziałów. Pierwszy z nich jest omówieniem biografii Rou. Na podstawie jego wspomnień i innych źródeł archiwalnych zaprezentowałem jego życie, rodzinę i przebieg wydarzeń zawodowych, prowadzących go od jednego miejsca pracy do kolejnego. Celem było ustalenie, co uczyniło go człowiekiem, którym się stał. Uznałem, że w jego przypadku silną motywacją była religia. Za kurczowe trzymanie się swojej wiary zapłacił wysoką cenę, ponieważ został zmuszony do opuszczenia Francji w 1680 roku.

W rozdziale drugim skupiłem się na osobistych koneksjach i relacjach Rou. Bazując na teoriach Paula McLeana i Sharon Kettering, ze wsparciem koncepcji Pierre'a Bourdieu, prześledziłem trzy główne sieci, których Rou był częścią: hugenotów, uczonych (republika uczonych) i osobistą. To dzięki nim udało mu się, za pomocą odpowiedniego pośrednika, dotrzeć do wpływowych patronów, którzy pomogli mu w zabezpieczeniu jego dochodów. We Francji był to książę de Montausier, opiekun Delfina, który chronił Rou, dopóki jego główne dzieło *Tables de histoire universelle* nie zostało objęte cenzurą, choć i później pomógł mu uciec z Bastylji. W Anglii był to prawdopodobnie hrabia Sunderland, który zapewnił mu stanowisko nauczyciela w swojej rodzinie, a po jego zwolnieniu pomógł mu

---

¹⁷ W. Frijhoff, "Een hugenootse intellectueel, nu eens geen predikant: recensie van: Michael Green, *The huguenot Jean Rou (1638-1711). Scholar, educator, civil servant* (Honoré Champion; Paris, 2015), 480 p., ill. €95,-. ISBN 9782745327581", *Tijdschrift voor geschiedenis*, vol. 129, 2 (2016): 314–315.

zdobyć studentów we Francji. W Republice Zjednoczonych Prowincji, wykorzystując swoje koneksje w kręgu hugenockim, Rou stał się klientem *griffiera* (najwyższego urzędnika państwowego) Henri Fagela, który zapewnił mu najwyższą dostępną dla cudzoziemca posadę w kraju – tłumacza Stanów Generalnych. Przeanalizowałem także rolę Rou jako pośrednika między holenderską elitą a innymi hugenotami, jak chociażby w przypadku znanego hugenockiego filozofa Pierre'a Bayle'a, który dzięki Rou został profesorem w Ecole Illustre w Rotterdamie.

W rozdziale trzecim całkowicie skupiłem się na działalności naukowej Rou w ramach republiki uczonych. Szczegółowo omówiłem jego prace, zarówno te opublikowane, jak i te niewydane, oraz dokonałem oceny jego statusu w republice uczonych. Z pewnością należał do drugiego szeregu uczonych, którzy byli szanowani i znani, ale nie tak sławni i ważni jak czołowi jej przedstawiciele.

Kolejny rozdział poświęciłem ideom edukacyjnym. W pierwszej części przeanalizowałem te uznanych uczonych tamtych czasów: Erazma z Rotterdamu, Johna Locke'a, ale także De Montausiera – patrona Rou – jako opiekuna Delfina. Druga część jest dogłębną oceną idei edukacyjnych Rou i ich relacji w stosunku do koncepcji innych uczonych. Osobny artykuł ze wstępnymi pomysłami na temat teorii edukacyjnej Rou został opublikowany jako *The importance of Religion in the Educational Theory of Jean Rou (nr 9 dodatkowych publikacji)*. Doszedłem do wniosku, że idee Rou były mieszanką humanistycznej i francuskiej, ukierunkowanej na bardziej praktyczne umiejętności, edukacji, podczas gdy jego pomysły o relacji z uczniem bazującej na równości tych osób były w tamtym czasie raczej unikatowe.

W ostatnim rozdziale przedstawiłem miejsca pracy Rou jako wychowawcy, które obejmował w kolejnych latach. Ukazałem również, jak jego pomysły edukacyjne były realizowane w praktyce. Oczywiście jest, że praca wychowawcy nie była łatwa i powodowała wiele nieporozumień z rodzinami jego uczniów, w szczególności z ich matkami.

W konkluzji stwierdziłem, że Rou nie może być uznany za typowego hugenockiego uchodźcę, ponieważ właściwie nie został zmuszony do opuszczenia Francji, zdecydował się na to sam, aby móc nadal praktykować swoją wiarę. Z pewnością jego życie można określić jako pomyślne: nauczywszy się języka niderlandzkiego, szybko zintegrował się ze środowiskiem holenderskim i otrzymał obywatelstwo miejskie Hagi. Jego sukces był wynikiem wykształcenia uniwersyteckiego, reputacji naukowej i koneksji, które nawiązał z różnymi ważnymi osobami. Treść książki przedstawiłem też w syntetycznym ujęciu w

artykule: *A French Huguenot in The Hague: Jean Rou (1638–1711), His Life in Exile and His Remarkable Career* (nr 6 dodatkowych publikacji).

Kolejny artykuł dotyczący ujęcia biograficznego to *Justice, Corruption and Religious Struggle: The Case of the Prosecutor Jacques Rou (1647)* (nr 7 dodatkowych publikacji). Bohaterem tekstu jest ojciec Jeana Rou, a sam artykuł skupia się na osobistej waśni ukrytej pod pozorem religijnego purytanizmu. Artykuł otwierają wprowadzenie o sytuacji hugenotów we Francji w latach czterdziestych XVI wieku i analiza statusu paryskiego parlamentu, w którym Rou pracował jako prokurator, jak również proces zatrudnienia go na tym stanowisku. Następnie uwaga przenosi się na okoliczności, w których został zamordowany przez swoich bratanków. Próbowali oni ukryć próbę okradzenia go, deklarując, że zamordowali tylko heretyka, Rou będącego hugenotem. W zakończeniu podkreśliłem trudną sytuację, w jakiej znaleźli się hugenoci już trzydzieści lat przed odwołaniem edyktu nantejskiego, gdy ich życie miało dla władz mniejszą wartość niż życie katolików. Możliwość zdobywania przez nich urzędów publicznych została całkowicie zakazana w latach osiemdziesiątych XVII wieku.

Kolejna publikacja w ramach tego wątku badawczego to *Educating Johan Willem Friso of Nassau-Dietz (1687–1711): Huguenot Tutorship at the Court of the Frisian Stadtholders* (nr 8 dodatkowych publikacji). Artykuł oparłem na źródłach w językach francuskim i niderlandzkim z Archiwum Domu Królewskiego w Hadze. Zrekonstruowałem wczesne lata życia w Leeuwarden we Fryzji Johana Willema Friso, późniejszego stadtholdera Holandii. Celem tekstu było zbadanie, jak na fryzyjskim dworze kształcono księcia, by stał się zarówno przywódcą wojskowym, jak i wytrawnym dworzaninem. Był to mój pierwszy artykuł o wychowaniu i edukacji w Republice Zjednoczonych Prowincji, w którym skupiłem się na życiu dworskim w Leeuwarden w czasach poprzedników Friso: Willema Lodewijka i Hendrika Kazimierza II. Z badań wynika, że Johan Willem Friso otrzymał typowo humanistyczne wykształcenie, z wieloma elementami religii protestanckiej, a jego wychowaniem kierowała owdowiała matka Albertine Agnes. Co istotne, edukacja wojskowa prowadzona była po rewolucji wojskowej Justusa Lipsiusa przez dwóch specjalnie wyznaczonych do tego wojskowych.

Ostatnią publikacją w ramach tego nurtu badań jest zredagowany przeze mnie tom tekstów (w językach angielskim i francuskim) nieżyjącej już izraelskiej uczonej Myriam Yardeni, zatytułowany *Minorités et mentalités religieuses en Europe moderne (XVIe–XVIIIe siècle): L'exemple des Huguenots* (nr 2 dodatkowych publikacji). Tom ten jest zbiorem dwudziestu artykułów, omawiających różne aspekty tożsamości religijnej

hugenotów z perspektywy teologicznej, historycznej i edukacyjnej. Początkowo współpracowałem z Myriam Yardeni przy wyborze tytułów do jej przyszłej książki, która miała się ukazać w serii „Vie des Huguenots” wydawnictwa Honoré Champion w Paryżu. Ponieważ jednak badaczka zmarła na samym początku procesu wydawniczego, sam podjąłem się redakcji tej pracy zbiorowej. Dzięki temu nie tylko zdobyłem ogromne doświadczenie w pracy redakcyjnej, lecz także zgłębiłem zagadnienie wczesnonowożytnej mentalności, co okazało się bardzo przydatne w moich własnych badaniach nad prywatnością.

II Metodologiczne i interdyscyplinarne badanie prywatności

Z uwagi na podjęcie badań nad źródłami egodokumentarnymi, omówionymi powyżej, interesuje mnie również metodologiczne i interdyscyplinarne podejście do badań nad prywatnością, które jest także związane z planowanym przeze mnie kolejnym projektem badawczym. Publikacje w tym dziale są wynikiem współpracy z innymi uczonymi.

Pierwszą publikacją, którą chciałbym omówić, jest artykuł *The Low Countries, Private Life, and Privacy (nr 5 dodatkowych publikacji)* w monografii zbiorowej, której jestem również jednym z redaktorów: *Private Life and Privacy in Early Modern Low Countries (szerzej zob. dalej)*. Rozdział ten pełni funkcję wprowadzenia do tematyki całej monografii, skupiając się na możliwych podejściach metodologicznych w badaniu prywatności w okresie wczesnonowożytnym. Opierając się na heurystycznym podejściu przestrzennym zaproponowanym przez Mette Birkedal Bruun, proponuję analizę dodatkowych źródeł, które zawierają odniesienia nie tylko do przestrzennego wymiaru prywatności, lecz także do wymiarów osobistego i emocjonalnego. Dzięki temu możliwa staje się analiza prywatności w kontekście różnych relacji między poszczególnymi ludźmi i grupami. Jest to próba innowacyjnego podejścia badawczego, które pozwala na lepsze zrozumienie różnych funkcji społecznych. Publikacja jest wieloautorska. Jestem w niej autorem większej części tekstu, w tym: metodologicznej i merytorycznej (z wyjątkiem fragmentu dotyczącego historii emocji oraz wstępu i tłumaczenia cytatu na początku artykułu). Współautorka artykułu, Ineke Huysman, była odpowiedzialna za cytat rozpoczynający tekst i jego tłumaczenie. Jelena Bakić z kolei napisała fragment artykułu o wczesnonowożytnych emocjach. W stworzeniu tego tekstu pomagała również Natacha Klein Käfer.

Jak wspomniałem, artykuł ten znajduje się w monografii zbiorowej *Private Life and Privacy in Early Modern Low Countries (nr 4 dodatkowych publikacji)*, której byłem

głównym redaktorem, drugim zaś była Ineke Huysman. Celem publikacji było stworzenie aktualnego opracowania na temat prywatności we wczesnonowożytnym regionie historycznych Niderlandów. Tom zawiera dwanaście rozdziałów napisanych przez czternaścioro autorów, którzy podjęli ten temat z różnych perspektyw, począwszy od historii egodokumentów (jednym z rozdziałów jest ten mojego autorstwa – o egodokumentach żydowskich, omówiony powyżej), przez historię mniejszości religijnych, historię literatury, historię sztuki, architektury, aż po humanistykę cyfrową. Mimo że skupiamy się w publikacji na Niderlandach, książka ta stanowi dobry przykład tego, jak interdyscyplinarne podejście może działać w praktyce. Nasze wstępne ustalenia pokazują, że prywatność zaistniała przede wszystkim dzięki nowinkom architektonicznym, ale następnie była wdrażana i praktykowana w różnych formach: poprzez wyrażanie uczuć w listach, rozmieszczenie pomieszczeń w domach, gesty i uczucia, a nawet poprzez wybór tego, jakie książki znajdowały się w bibliotece.

Drugi tom, którego jestem redaktorem, wraz z Larsem Cyrilem Nørgaardem i Mette Birkedal Bruun, jest pierwszą współczesną publikacją dotyczącą prywatności w okresie wczesnonowożytnym. Monografia *Early Modern Privacy: Sources and Approaches* (nr 3 dodatkowych publikacji) została wydana w prestiżowej serii „Intersections” przez Brill. Publikacja zawiera dziewiętnaście rozdziałów (wśród nich mój artykuł na temat żydowskich egodokumentów, który omówiłem wyżej), wszystkie podejmują temat prywatności w okresie wczesnonowożytnej, ukazany z różnych perspektyw: historii prawa, historii społecznej, historii kobiet, historii kultury, historii sztuki, historii idei, historii architektury i historii nauki. Wśród autorów znaleźli się czołowi eksperci w swoich dziedzinach, tacy jak Willem Frijhoff w zakresie holenderskiej historii społecznej i kulturowej, Mia Korpiola w zakresie historii prawa czy Heide Wunder w zakresie historii kobiet. Tom ten wyznacza kierunek w celu utworzenia z prywatności osobnej dziedziny w ramach dyscypliny historia.

*****

Na przestrzeni lat byłem aktywnym recenzentem publikacji naukowych dla różnych czasopism. Dotychczas opublikowałem piętnaście recenzji książek, a trzy kolejne są w druku. Wiele z nich ukazało się w czołowych czasopismach międzynarodowych (wysoko ocenionych również przez Ministra Edukacji i Nauki), m.in. „Renaissance Quarterly”, „Renaissance Studies”, „History of Education” i „The Low Countries Historical Review”. Zajmuję się również korektą angielskich tekstów w „Przeglądzie Nauk Historycznych” wydawanym przez Katedrę Historii Nowożytnej Uniwersytetu Łódzkiego.

Moje osiągnięcia naukowe zostały także docenione poprzez zaproszenie do pełnienia funkcji recenzenta: peer-review dla wydawnictwa Brill oraz w czasopismach, takich jak „French Studies” i „Church History”. Ponadto byłem recenzentem ECR/PGR Article Prize czasopisma „Court Historian”. Istotnym osiągnięciem naukowym była nominacja i wybór na członka Royal Historical Society w Wielkiej Brytanii w lipcu 2020 roku. W maju 2021 roku zostałem wybrany na członka zarządu i *trustee* The Huguenot Society of Great Britain and Ireland, które jest towarzystwem skupionym na kwestiach naukowych i historycznych. Towarzystwo to powstało w XIX wieku i słynie z najwyższej jakości publikacji naukowych z jednej strony i zachowania dziedzictwa hugenockiego z drugiej. Wreszcie, należę do grona ekspertów Komisji Europejskiej, zapraszanych do recenzowania wniosków o granty¹⁸.

Ważnym aspektem mojej pracy akademickiej jest docieranie do nowych środowisk naukowych i promowanie dialogu między różnymi szkołami badawczymi. Z tego powodu tłumaczę swoje artykuły na różne języki, aby dotrzeć do jak najszerszego grona odbiorców i nawiązać naukowe kontakty na całym świecie. Jest to coś, co również odgrywa kluczową rolę w moich własnych badaniach na co dzień – fakt, że jestem w stanie uzyskać dostęp do informacji napisanych w wielu językach europejskich, ogromnie wzbogaca moje analizy i skutkuje syntezą obszarów geograficznych i tematów, która nie jest możliwa bez tej wiedzy.

c) udział w projektach badawczych

Po ukończeniu studiów doktoranckich brałem udział w kilku projektach badawczych. Od września 2012 do sierpnia 2013 roku korzystałem z *bourse d'excellence* (stypendium doskonałości) przyznanego przez Foundation for Interreligious and Intercultural Dialogue na realizowanie indywidualnego projektu badawczego na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Genewskiego w Szwajcarii. Celem projektu zatytułowanego „**Jewish-Christian Relations in the Early Modern United Provinces**” było zbadanie, w jaki sposób o Żydach pisali hugenoci, którzy znaleźli schronienie w Republice Zjednoczonych Prowincji, a którzy najprawdopodobniej nigdy nie widzieli ich we Francji. Do analizy wybrałem czasopisma naukowe i gazety o charakterze popularnych, aby porównać punkty widzenia ludzi o różnym stopniu wykształcenia. Wyniki badań zostały opublikowane najpierw w artykule w znacznie skróconej formie w 2017 roku pt. *The View of Huguenot Journalists on Jews and Other Religions in their Periodicals in the United Provinces, 1680–1715* (nr 2 pozostałych publikacji), a w 2022 roku w całości, ale w wersji znacznie poszerzonej, w

---

¹⁸ Ze względu na zapisy o zachowaniu o poufności nie mogę podać szczegółów dotyczących tych wniosków.

książce pt. *An Interreligious Dialogue: Portrayal of Jews in Dutch French-Language Periodicals (1680–1715)* (nr 2).

Następnie, na okres od czerwca 2014 do stycznia 2015 roku otrzymałem stypendium Leibniz Insitut für Europäische Geschichte (IEG) w Moguncji na realizację indywidualnego projektu „**Huguenot Education in Early Modern England, with Particular Emphasis on London**”. We wrześniu 2015 roku przyznano mi roczne stypendium Leibniz Gemeinschaft i Deutscher Akademischer Austauschdienst na przeprowadzenie indywidualnego projektu pt. „**A Comparative Study of Huguenot Education in England and the German States in the Early modern Period**”. Projekty te były ze sobą powiązane: pierwszy z nich przygotował fundament pod drugi. Moim celem było zbadanie, jak hugenoci wpływali na lokalną ludność w różnych miejscach geograficznych. Po zakończeniu pierwszego projektu, dotyczącego tylko Londynu, postanowiłem rozszerzyć go na Anglię i ziemie niemieckie, a Republika Zjednoczonych Prowincji była elementem porównawczym. Wyniki tych projektów przedstawiłem w moich artykułach: *Bridging the English Channel* (nr 10 dodatkowych publikacji) i *Early Employment Networks of Paul Rapin-Thoyras* (nr 9 dodatkowych publikacji).

Następnie realizowałem projekt „**Privacy in Early Modern Amsterdam**”, który był finansowany przez Danish National Research Foundation Centre for Privacy Studies na Uniwersytecie w Kopenhadze. Projekt początkowo miał trwać dwa lata, od czerwca 2018 do maja 2020 roku, ale został przedłużony o rok dzięki znakomitym – jak oceniono – osiągnięciom. Był to indywidualny projekt w ramach grantu otrzymanego przez Centre for Privacy Studies jako Centrum Doskonałości przez Danish National Research Foundation. Moim głównym przedmiotem badań były egodokumenty i sposób, w jaki prywatność mogła być w nich traktowana, jak pisali o niej wczesnonowożytni autorzy i co w tamtym czasie można było uważać za osobiste i prywatne. W trakcie realizacji projektu wiele publikacji na temat prywatności zostało rozpoczętych, a najważniejsze wyniki badań zostały przedstawione: w artykule *Huguenot Impact on the Education of the Dutch Nobility* (nr 3 dodatkowych publikacji) i w jego polskojęzycznej wersji *Wpływ hugenotów na edukację holenderskiej szlachty* (nr 8), w tekście *Spaces of Privacy in Dutch Early Modern Egodocuments* (nr 5), w publikacji *Privacy in Jewish Egodocuments of Amsterdam (1600–1830)* (nr 3), w edycji źródłowej *Le Grand Tour 1701–1703* (nr 4), w tekście *En privé & en public* (nr 6), a także w tomie *Early Modern Privacy: Sources and Approaches* (nr 3 dodatkowych publikacji). Cztery ostatnie wymienione publikacje zostały ukończone w ramach projektu IDUB przedstawionego poniżej.

Od kwietnia do grudnia 2021 roku prowadziłem mały projekt badawczy jako CLUE+ fellow w Centre for Religious Culture na Wolnym Uniwersytecie w Amsterdamie na temat możliwości badania wczesnonowożytnej podziału społeczeństwa niderlandzkiego. Efektem tego projektu jest publikacja będąca obecnie w fazie recenzji.

W styczniu 2021 roku otrzymałem czteroletnie stypendium w ramach konkursu Uniwersytetu Łódzkiego „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” na projekt „**A Comparative Study of Egodocuments and Privacy: Denmark, Netherlands and Poland**”, który ma trwać od sierpnia 2021 do lipca 2025 roku. Projekt zakłada kontynuację badań nad prywatnością wczesnonowożytną poprzez porównanie źródeł egodokumentarnych powstałych na tych trzech terytoriach. Szczególnie interesuje mnie eksploracja tematów płci i seksualności, a także zróżnicowanie typologicznie źródeł egodokumentalnych w tych trzech krajach. Chociaż projekt trwa dopiero nieco ponad rok, niektóre publikacje zostały już zaakceptowane i są w druku: współautorska *The Low Countries, Private Life, and Privacy* (nr 5 dodatkowych publikacji), moja własna *For My Personal Use* (nr 1) oraz współredagowany tom *Private Life and Privacy in Early Modern Low Countries* (nr 4 dodatkowych publikacji). Trzy kolejne artykuły są obecnie w procesie recenzyjnym.

Od 1 października 2022 roku realizuję działanie naukowe pt. „**«Prywatność» w epoce wczesnonowożytnej – źródła do jej badań i ich specyfika**” finansowane przez Narodowe Centrum Naukowe w ramach konkursu Miniatura 6. W ramach tego projektu będę prowadził badania nad różnymi typami źródeł umożliwiającymi analizy nad wczesnonowożytną prywatnością na różnych terytoriach europejskich: Skandynawia, Anglia, Republika Zjednoczonych Prowincji, Rzeczpospolita Obojga Narodów.

1. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Dzięki znajomości dwunastu języków obcych jestem w stanie dotrzeć do odbiorców w różnych krajach i od samego początku wykorzystuję tę możliwość do prowadzenia i promowania wyników swoich badań na arenie międzynarodowej. Urodziłem się na Ukrainie, ale większość życia spędziłem w Izraelu, gdzie ukończyłem studia licencjackie i magisterskie na Uniwersytecie w Hajfie. Z kolei studia doktoranckie odbywałem na Uniwersytecie w Groningen w Holandii (2008–2012). Pracę doktorską obroniłem 13 czerwca 2013 roku. Wówczas rozpocząłem niezależną karierę naukową i dydaktyczną.

Szczególnie ważne dla zdobycia doświadczenia były pobyty w instytucjach badawczych w różnych krajach. Po obronie doktoratu w czerwcu 2013 r. na **Uniwersytecie w Groningen w Niderlandach** prowadziłem badania i zajęcia dydaktyczne w kilku europejskich instytucjach akademickich. Spędziłem rok jako badacz podoktorski na **Uniwersytecie w Genewie w Szwajcarii** (wrzesień 2012–sierpień 2013), gdzie prowadziłem projekt finansowany przez Foundation for Interreligious and Intercultural Research and Dialogue dotyczący relacji żydowsko-chrześcijańskich. Od 2013 do 2017 roku współpracowałem z Uniwersytetem w Kordobie w Hiszpanii, co zaowocowało w tym okresie kilkoma publikacjami oraz zajęciami dla studentów. Od czerwca 2014 do sierpnia 2016 roku realizowałem trzy różne stypendia finansowane przez Leibniz Insitut für Europäische Geschichte w Moguncji (post-doc, następnie wizytujący wykładowca) oraz Leibniz Gemeinschaft i Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), prowadzone również w Leibniz-Insitut für Europäische Geschichte (jako post-doc). Realizowałem tam projekty badawcze dotyczące hugenockich guwernerów w Anglii i na ziemiach niemieckich. Od czerwca 2018 do maja 2021 roku prowadziłem badania (jako *postdoctoral researcher*) oraz pełniłem funkcję *case-study team leader* w Centre for Privacy Studies na **Uniwersytecie w Kopenhadze w Danii**, a od kwietnia 2021 do grudnia 2021 r. byłem CLUE+ fellow na **Wolnym Uniwersytecie w Amsterdamie**.

Odmówiłem realizacji innych grantów w Rosji (2016) oraz w Niemczech (2015) z powodu jednoczesnego otrzymania finansowania innego projektu. Obecnie skupiam się na opracowaniu wniosku ERC-Consolidator oraz OPUS w ramach NCN.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

a) Osiągnięcia dydaktyczne

Od 2015 roku równoległe z prowadzonymi badaniami zajmowałem się również prowadzeniem zajęć dla studentów. Prowadzone były one w języku angielskim (chyba że zaznaczono inaczej). Kolejno były to:

– w kwietniu 2015 roku jako *visiting lecturer* na Wydziale Historii Uniwersytetu w Moguncji prowadziłem zajęcia z historii edukacji we wczesnej epoce nowożytnej dla studentów studiów licencjackich i magisterskich,

– od października do grudnia 2015 roku prowadziłem zajęcia na Uniwersytecie w Mannheim na temat edukacji wczesnonowożytnej,

– w maju 2016 roku jako *visiting lecturer* w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej w Kijowie prowadziłem zajęcia dla studentów studiów magisterskich na temat możliwości edukacyjnych i perspektyw zrobienia kariery we wczesnonowożytnej Europie (w języku rosyjskim)

– w marcu 2017 roku jako *visiting professor* na Uniwersytecie Łódzkim prowadziłem zajęcia dla studentów studiów magisterskich oraz studentów zagranicznych (głównie w ramach programu Erasmus+) na temat historii Żydów oraz historii dziewiętnastowiecznych nacjonalizmów,

– od października 2017 do lipca 2021 roku jako *visiting lecturer* na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie prowadziłem zajęcia dla studentów studiów magisterskich średniowiecznej historii Żydów,

Obecnie, jako profesor Uniwersytetu Łódzkiego i *advanced researcher in residence*, prowadzę zajęcia dla studentów studiów licencjackich, magisterskich oraz studentów zagranicznych na tematy związane z wczesnonowożytną prywatnością, historią edukacji, a także historią i kulturą żydowską.

Przez lata miałam okazję uczyć nie tylko po angielsku, lecz także po rosyjsku, a obecnie przygotowuję się do rozpoczęcia prowadzenia zajęć w języku polskim.

Podczas zajęć dydaktycznych wymagam od studentów, aby i oni prowadzili własne, choć wąskie, badania, by przekonali się, na czym w rzeczywistości polega praca historyka. Opracowałem i prowadziłem własne kursy, które obejmowały okresy od późnego antyku do początku XX wieku, a także tematykę historii Żydów od zburzenia Drugiej Świątyni do rewolucji francuskiej, poprzez edukację i karierę we wczesnej epoce nowożytnej, pojęcia prywatności we wczesnej epoce nowożytnej, aż po wiek nacjonalizmu. Moje umiejętności dydaktyczne spotkały się z pochwałami ze strony przełożonych i studentów. Do czasu wojny między Rosją a Ukrainą byłem również promotorem pomocniczym doktorantki w Katedrze Historii Wczesnonowożytnej Państwowego Uniwersytetu w Sankt Petersburgu. Ze względu na obecną sytuację współpraca ta nie jest już możliwa.

Międzynarodowe doświadczenie ukształtowało mnie jako badacza i wykładowcę uniwersyteckiego na kilka sposobów. Po pierwsze, pozwoliło mi zapoznać się z różnymi kulturami badawczymi i poznać uczonych o radykalnie odmiennych punktach widzenia. Po drugie, mój styl nauczania został ukształtowany przez wymagania różnych uniwersytetów, na których prowadziłem zajęcia. Nauczyłem się dostosowywać się do różnych stylów nauczania i wymagań każdego miejsca. Wykorzystuję to doświadczenie, aby ugruntować swoją pozycję na Uniwersytecie Łódzkim.

Legitymuję się również formalnymi kwalifikacjami do prowadzenia zajęć dla studentów. W 2011 roku uczestniczyłem w kursie dla asystentów dydaktycznych organizowanym przez Uniwersytet w Groningen. Kurs ten miał na celu wyposażenie początkujących nauczycieli akademickich w umiejętności niezbędne do jak najbardziej efektywnego prowadzenia różnego rodzaju zajęć. Chodziło o dopasowanie zainteresowań poszczególnych grup studentów do materiału kursu bez uszczerbku dla ilości informacji i jakości nauczania. Od tego czasu uważnie śledzę rozwój w dziedzinie edukacji, aby mieć pewność, że jestem na bieżąco z innowacjami. Dlatego też, gdy pandemia Covid-19 wymusiła na uczelniach przejście na nauczanie zdalne, bez trudu dokonałem tej zmiany, gdyż już od lat prowadziłem kursy i zajęcia online. Zapraszałem też badaczy z całego świata do wygłoszenia gościnnych wykładów na moich kursach, aby pokazać studentom inne spojrzenie na ten sam temat.

Podczas pracy w Centre for Privacy Studies na Uniwersytecie Kopenhaskim w Danii odbyłem również kurs dla opiekunów doktorantów (2019), który był kolejnym krokiem rozwoju mojej kariery akademickiej. Uznałem to za szczególnie ważne, ponieważ w tym czasie zostałem promotorem pomocniczym (o czym wspomniałem). Wcześniej zdobyłem już doświadczenie w opiece nad pracami seminaryjnymi magistrantów w Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych i Architektury w Kopenhadze (2018–2019).

b) Osiągnięcia organizacyjne

Moje doświadczenie w tym zakresie obejmuje przede wszystkim organizację wydarzeń naukowych. Byłem jednym z organizatorów konferencji inauguracyjnej prowadzonej przez Królewską Akademię Nauk w Kopenhadze, która odbywała się w Centre for Privacy Studies, w której wzięło udział około 120 osób. Wygłoszone wówczas referaty stały się podstawą publikacji, która ukazała się w 2019 roku pt. *Early Modern Privacy: Sources and Approaches* (nr 3 dodatkowych publikacji). Jako jeden z członków komitetu organizacyjnego dokonywałem wyboru referatów na konferencję, ustalałem jej program oraz byłem odpowiedzialny za podsumowanie konferencji. Jestem szczególnie dumny z tego, że miałem okazję utrzymywać profesjonalny kontakt z referentami, którzy stali się autorami tekstów, z których wielu jest uznanymi historykami, i angażować się w wymianę intelektualną z nimi.

Od 2018 roku do chwili obecnej zorganizowałem i współorganizowałem dziesięć konferencji, seminariów, warsztatów i paneli w kilku krajach:

- Dania, współorganizator seminarium „Privacy in the early modern Netherlands”, 21–22 marca 2019 roku,
- Dania, współorganizator konferencji „Early Modern Privacy: Notions, Spaces, Implications”. Inaugural conference of Centre for Privacy Studies (omówionej powyżej), 9–11 kwietnia 2019 roku, organizator Centre for Privacy Studies, University of Copenhagen,
- Dania, współorganizator seminarium „Privacy in Early Modern Correspondences”, 6–7 maja 2019 roku, organizator: Centre for Privacy Studies, University of Copenhagen,
- Dania, współorganizator seminarium „Privacy in Early Modern Dutch Art and Architecture: Interior and Space”, 18 listopada 2019 roku, organizator Centre for Privacy Studies, University of Copenhagen,
- Dania, symposium „Privacy in Early Modern Jewish Life”, 17 listopada 2020 roku. (online), organizator: Centre for Privacy Studies, University of Copenhagen,
- USA, organizator panelu na temat prywatności na dorocznej konferencji Society for French Historical Studies, Indianapolis, 4–7 kwietnia 2019 roku,
- Chorwacja, członek komitetu organizacyjnego konferencji „Borders and Crossings: 20th Anniversary of the Travel Writing Conference”, University of Pula, 16–19 września 2018 roku,
- Chorwacja, członek komitetu organizacyjnego konferencji „500 Year to Flacius, History of Reformation in Istria”, University of Pula, 26–27 listopada 2020,
- Królestwo Niderlandów, współorganizator seminarium „Perceptions of Privacy in the Early Modern Netherlands”, organizatorzy: Huygens Institute for the History of the Netherlands, Amsterdam we współpracy z Centre for Privacy Studies, University of Copenhagen i Huygens Institute for the History of the Netherlands, 31 stycznia 2020,
- Polska, współorganizator seminarium „Privacy in Jewish Life Across Ages”, Instytut Judaistyki, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, 25 kwietnia 2019 roku.

Od 2009 do 2022 roku wziąłem udział w 52 konferencjach, symposiumach i warsztatach, w tym 38 odbyło się od 2013, roku obrony doktoratu, z czego 18 były wystąpieniami na zaproszenie, a 20 zostało zaakceptowanych na podstawie recenzowanych propozycji¹⁹.

Ponadto w latach 2017–2021 byłem kierownikiem zespołu (*team leader*) zajmującego się badaniem *case-study* w Centre for Privacy Studies na Uniwersytecie w Kopenhadze. Zarządzałem zespołem trojga–pięciorga badaczy, wspólnie z którymi decydowaliśmy o przebiegu badań nad *case-study*, działaniach akademickich i publikacjach. Od sierpnia 2021

---

¹⁹ Zobacz pełną listę konferencji, symposiumów i warsztatów, w których uczestniczyłem od 2009 roku na końcu dokumentu.

roku jestem członkiem Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego oraz Rady Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie zapadają ważne decyzje dotyczące programu akademickiego, studiów licencjackich, magisterskich i doktoranckich oraz życia Wydziału i Instytutu.

c) **Osiągnięcia popularyzatorskie**

Oprócz pisania publikacji naukowych, udziału w konferencjach i prowadzenia zajęć dydaktycznych, zajmuję się również promocją wyników badań wśród szerszej publiczności. Od lipca 2022 roku, w ramach Uniwersytetu Łódzkiego, prowadzę własny podcast, zatytułowany „**Historians in Conversation**”, w którym zapraszam uznanych historyków, aby opowiedzieli o swoich inspiracjach i pasji do prowadzenia badań, nauczania, opowiedzieli o swoich wyzwaniach i sukcesach na drodze zawodowej. Celem podcastu jest zmotywowanie młodszego pokolenia historyków do angażowania się w dalszy rozwój historii. W czterech dotychczas wydanych odcinkach na platformach podcastowych Uniwersytetu Łódzkiego znalazły się rozmowy z: Willemem Frijhoffem (Erasmus University of Rotterdam), Rudolfem Dekkerem (Institute for the Study of Dutch Egodocuments), Elizabeth Tingle (University of Demontfort) oraz Mirellą Marini (niezależna badaczka). Podcast jest popularyzowany na Twitterze oraz w innych mediach społecznościowych – na kontach i fanpage’ach prowadzonych zarówno przez Uniwersytet Łódzki, ja i przede mnie osobiście. Planuję nagrać co najmniej dziesięć odcinków z z historykami reprezentującymi różne lokalizacje geograficzne.

W lutym 2019 roku udzieliłem wywiadu we francuskiej audycji radiowej w AligreFM, podczas której omawiałem wydanie publikacji autorstwa Myriam Yardeni. Program był poświęcony życiu i twórczości tej znanej badaczki tożsamości narodowej Francji, mentalności, historii Żydów i historii hugenotów.

W marcu 2022 roku uczestniczyłem w programie telewizyjnym „Łodzianie z importu” w TV TOYA w Łodzi, w celu przybliżenia moich badań nad wczesnonowożytną edukacją i prywatnością. Była to wspaniała okazja do dotarcia do szerszej publiczności i uświadomienia jej o pracy, która jest przede mnie wykonywana na Uniwersytecie Łódzkim.

Wyniki swoich badań naukowych prezentuję również w Internecie. Jestem autorem jednego wpisu na blogu The Huguenot Society of Great Britain and Ireland Blog. Od 2014 roku regularnie zamieszczam również wpisy na Twitterze (@history_michael), co daje wyjątkową okazję do dzielenia się aktualizacjami dotyczącymi moich badań z szeroką

publicznością, nie tylko uczonych, lecz także entuzjastów historii i wszystkich tych, którzy są zainteresowani konkretnymi tematami, o których piszę - czy to prywatność, edukacja, sieci i kariery zawodowej itp. Korzystam również z portalu Academia.edu, na którym zamieszczam, gdy pozwalają na to prawa autorskie, moje artykuły, które są swobodnie dostępne dla każdego zainteresowanego, a także otrzymuję regularne informacje zwrotne od szerszej publiczności na temat moich publikacji.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

Inne publikacje mojego autorstwa wymienione w autoreferacie (z dopiskiem w tekście: pozostała publikacja):

Artykuły

1. M. Green, “Гугеноты и их вклад в воспитание нидерландского дворянства”, w: *Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего нового времени*, vol. 12 (2015): 269–292.

2. M. Green, “The View of Huguenot Journalists on Jews and Other Religions in their Periodicals in the United Provinces, 1680–1715”, w: *Scripta Judaica Cracoviensia*, vol. 15 (2017): 25-46. DOI: 10.4467/20843925SJ.17.002.8171.

3. M. Green, “Huguenot Impact on the Education of the Dutch Nobility”, w: *Review of Social History*, vol. 17, 2 (2018): 255–270. (rozszerzona wersja mojego artykułu z 2015, por. nr 1). DOI: 10.18778/1644-857X.17.03.10

4. M. Green, “Аспекты приватности в Корреспонденции Гранд Тура (1701–1703), предпринятого Генрихом Бентинком, виконтом Вудстокским, вместе со своим гувернером Полем Рапан-Туайра”, w: *Proslogion*, 5, 2 (2019): 111–130. (to skrócone tłumaczenie na język rosyjski tekstu “Autour du Grand Tour (1701–1703): originaux, copies et vie privée”, w: *Le Grand Tour 1701–1703. Lettres de Henry Bentinck, vicomte Woodstock, et de son précepteur Paul Rapin-Thoyras à Hans Willem Bentinck, comte de Portland*, Paris: Honoré Champion (2021): 11–76.

Recenzje książek

1. M. Green, “Miriam Franchina, Paul Rapin Thoyras and the Art of Eighteenth-Century Historiography (Oxford: Voltaire Foundation, 2021). Pp. 352; 2 b/w illus. \$99.99 paper”, w: *Eighteenth-Century Studies*, vol. 56.2, 2021. [w druku].

2. M. Green, “Cristiano Casalini, Edward Choi, and Ayenachew A. Woldegiyorgis (eds.), *Education beyond Europe. Models and Traditions before Modernities*,

Leiden, Boston: Brill, 2021, VI+364 pp.’ ISBN 978-90-04-44649-6”, w: *Renaissance Quarterly*. [w druku].

3. M. Green, “Dan Michman (ed.), *Emotions, Imaginations, Perceptions, Egos, Characteristics: Egodocuments in Dutch Jewish History*, Amsterdam: Amphora Books, 2021. 251pp. ISBN: 9789064461545”, w: *BMGM – Low Countries Historical Review*, vol. 173 (2022). DOI: [10.51769/bmgn-lchr.13245](https://doi.org/10.51769/bmgn-lchr.13245).

4. M. Green, “Sigrun Høgetveit Berg, Rognald Heiseldal Bergesen and Roald Ernst Kristiansen, eds., *The Protracted Reformation in the North. Vol. 3 from the Project ‘The Protracted Reformation in Northern Norway’*. Berlin and Boston: de Gruyter, 2020. 416 + vi pp. £83.00. ISBN 978-3-11-068599-2 (hb).”, w: *Renaissance Studies*, 2022. DOI: [10.1111/rest.12830](https://doi.org/10.1111/rest.12830)

5. M. Green, “Nicolae Alexandru Virastau, *Early Modern French Autobiography*, series: Egodocuments and History, vol. 12, Brill: Leiden and Boston, 2021. ISBN 978-90-04-42441-8 (hardback), 978-90-04-45955-7 (e-book). 206p.”, w: *Renaissance Quarterly*. [w druku].

6. M. Green, “Carolina Lenarduzzi, *Katholiek in de Republiek. De belevingswereld van een religieuze minderheid 1570–1750*, Nijmegen: Van Tilt, 2019. ISBN 978 94 6004 476 2. 475p.”, w: *Renaissance Quarterly*, vol. 74, 4 (2021): 1342-1344.

7. M. Green, “Caroline Warman. *The Atheist’s Bible. Diderot and the Éléments de physiologie*, Cambridge, UK, Open Book Publishers, 2020. 434 pp. ISBN paperback 978178374896”, w: *French History*, vol. 35, 3 (2021): 403–404, DOI: [10.1093/fh/crab039](https://doi.org/10.1093/fh/crab039)

8. M. Green, “Carolyn Chappell Lougee, *Facing the Revocation: Huguenot Families, Faith, and the King's Will*. Oxford: Oxford University Press, 2016. xiv + 466 pp. \$58.”, w: *Renaissance Quarterly*, vol. 72, 4 (2019): 1517-1518. DOI: [10.1017/rqx.2019.444](https://doi.org/10.1017/rqx.2019.444)

9. M. Green, “Marie M. Léoutre, *Serving France, Ireland and England. Ruvigny, Earl of Galway, 1648-1720*. London, New York: Routledge, 2018. xiv + 238pp. £115.00. ISBN: 978-1-138-20719-6 (hb)”, w: *Renaissance Studies*, 2019. Forthcoming in print. DOI: 10.1111/rest.12652

10. M. Green, “Loretta Dolan, *Nurture and Neglect: Childhood in Sixteenth-Century Northern England*, Routledge, 2017. XII+254pp. ISBN: 978-1-472-47018-8”, w: *Renaissance Studies*, vol. 34, 2 (2019): 319-321. DOI: 10.1111/rest.12523

11. M. Green, “T. Hamilton, *Pierre de L’Estoile and his World in the Wars of Religion*, Oxford: Oxford University Press, 2017. VIII+238pp. ISBN: 978-0-19-990009-5”, w: *Renaissance Quarterly*, vol. 72, 1 (2019): 301-302. DOI: [10.1017/rqx.2018.53](https://doi.org/10.1017/rqx.2018.53)

12. M. Green, "Gábor Gelléri, *Philosophies du voyage: visiter l'Angleterre aux 17e-18e siècles*, series: Oxford University Studies in the Enlightenment, Oxford: Voltaire Foundation, 2016. xi + 298 pp. £60", w: *Renaissance Quarterly*, vol. 71, 1 (2018): 331-332.
13. M. Green, "Mara Van Der Lugt. *Bayle, Jurieu, and the 'Dictionnaire Historique et Critique'*. Oxford: Oxford University Press, 2016. xv + 319 pp. £65.00. ISBN 978-0-19-876926-2 (hb)", w: *Renaissance Studies*, 32:4 (2017): 667-669. DOI: [10.1111/rest.12321](https://doi.org/10.1111/rest.12321)
14. M. Green, "Olivier Fatio, *Louis Tronchin: Une transition calvinienne*, Paris: Classiques Garnier, 2015. 1,143 pp. Collection: Histoire des temps modernes, 2. Bibliography and index nominum. 83.00 € (pb) ISBN 978-2- 8124-4622-1", w: *H-France Review*, Vol. 17 (styczeń 2017). Online edition. <http://www.h-france.net/vol17reviews/vol17no10Green.pdf>
15. M. Green, "*Le Devoirs du prince: L'éducation princière à la Renaissance*, par Sylvène Édouard, seria: Bibliothèque d'histoire de la Renaissance, vol. 5, Paris: Classiques Garnier, 2014. ISBN 978-2-8124-3164-7 (paperback), ISBN 978-2-8124-3165-4 (hard-cover). 494 pp. 36€", w: *Renaissance Quarterly*, vol. 69:3 (2016): 1039–1040.
16. M. Green, "*Voices of the Reformation: Contemporary Accounts of Daily Life*, series Voices of an Era, Santa Barbara, 2015. ISBN 978-1-61069-679-1 (paper), 978-1-161069-680-7 (ebook), 52£, 344p., by J.A. Wagner (ed.)", w: *The Huguenot Society Journal*, Vol. 30, 4 (2016): 588–589.
17. M. Green, "*Les Registres des consistoires des Églises réformées de France, XVIe–XVIIe siècles: un inventaire*. Édité par R. A. Mentzer. (Travaux d'Humanisme et Renaissance, 526; Archives des Églises réformées en France, 4.) Genève: Droz, 2014. 526 pp.", w: *Oxford Journal of French Studies*, vol. 70, 2 (2016): 259–260. DOI: [10.1093/fs/knw069](https://doi.org/10.1093/fs/knw069)
18. M. Green, "*Mémoires de Messire Jean de Plantavit de La Pause, seigneur de Margon, chevalier de l'ordre de Saint-Louis, lieutenant de roy de la province de Languedoc, colonel d'un régiment de dragons et brigadier des armées de Sa Majesté*, H. de Vergennette de Lamotte (ed.), 4 vols. (Collection de documents inédits sur l'histoire de France, section d'histoire du monde moderne, de la Révolution Française et des révolutions, vol.1-4, Paris, 2012-2014", w: *Oxford Journal of French Studies*, vol. 69, 1 (2015): 94–95. DOI: [10.1093/fs/knu279](https://doi.org/10.1093/fs/knu279)
19. M. Green, "G. Sheridan, V. Prest (eds.), *Les huguenots éducateurs dans l'espace européen à l'époque moderne*", w: *History of Education*, vol. 42, 5 (2013): 687–689.

Artykuły encyklopedyczne

1. M. Green, “Андрэ Риве”, w: *Протестантизм*. [zarowiedź].
2. M. Green, “Сомюрская академия”, w: *Протестантизм*. [zarowiedź].
3. M. Green, “Эразм Роттердамский”, w: *Протестантизм*. [zarowiedź]..
4. M. Green, “Пьер Бейль”, w: *Протестантизм*. [zarowiedź].
5. M. Green, “The Revocation of the Edict of Nantes”, w: *The Literary*

Encyclopedia, 2017. Online edition.

<http://www.litencyc.com/php/stopics.php?rec=true&UID=19490>

6. M. Green, “Jean Rou”, w: *The Literary Encyclopedia*, 2016. Online edition.

<http://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=13699>

Posty na blogu

M. Green, “Grand Tour and Huguenot Tutors”, na: The Huguenot Society of Great Britain and Ireland Blog. Opublikowany 15 lutego 2022 roku.

<https://www.huguenotsociety.org.uk/blog/the-grand-tour-and-its-huguenot-tutors>

Miscellanea

1. M. Green, F. Gigone, Konferencja report: “Early Modern Privacy – Notions, Spaces, Implications. Danish National Research Foundation Centre for Privacy Studies (PRIVACY) at the University of Copenhagen, Denmark, 9–11 April 2019”, w: *H-SozKult*, 28 czerwca 2019. <https://www.hsozkult.de/conferencereport/id/tagungsberichte-8337>

Podcast akademicki “Historians in Conversation”. Wywiady w języku angielskim z wybitnymi historykami

1. Odcinek 1: [Willem Frijhoff \(Erasmus University of Rotterdam\)](#) , 10 lipca 2022
2. Odcinek 2: [Rudolf Dekker \(Institute for the Study of Egodocuments\)](#) 15 sierpnia 2022
3. Odcinek 3: [Elizabeth Tingle \(University of De Montfort\)](#) 15 września 2022
4. Odcinek 4: [Mirella Marini \(Independent Researcher\)](#) 15 października 2022